

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

**PSÜÜHILISTE KRIISIREAKTSIOONIDE ILMNEMINE
MEEDIAKAJASTUSES KOLME TRAUMAATILISE
SÜNDMUSE NÄITEL: PALA, KURKSE, USSISOO**

Bakalaureusetöö

Autor: Kadri Kasterpalu
Juhendaja: Kadri Ugur, MA

Tartu
2009

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. SÜNDMUSTE KIRJELDUS.....	6
1.1 PALA ÕNNETUS	6
1.2 KURKSE ÕNNETUS.....	6
1.3 USSISOO ÕNNETUS	7
2. TÖÖ TEOREETILISED LÄHTEKOHAD.....	8
2.1 KRIIS JA SELLE FAASID	10
2.2 REAKTIIVNE PSÜHHOOS.....	12
2.3 TRAUMAJÄRGNE STRESSIHÄIRE	13
2.4 LASTE KRIISIREAKTSIOONI ERIPÄRA	15
2.5 SÜNDMUSED, MIS VÕIVAD ESILE KUTSUDA KRIISIREAKTSIOONI.....	16
3. TÖÖ EMPIIRILISED ALLIKAD.....	18
4. MEETOD.....	19
5. KODEERIMISE TULEMUSED JA ANALÜÜS	21
5.1 ŠOKIFAASI ILMNEMINE ANALÜÜSITUD MEEDIA TEKSTIDES	24
5.2 VARAJASE REAKTSIOONIFAASI ILMNEMINE ANALÜÜSITUD MEEDIA TEKSTIDES.....	28
5.3 HILISE REAKTSIOONIFAASI ILMNEMINE ANALÜÜSITUD MEEDIA TEKSTIDES	39
6. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	40
KOKKUVÕTE	43
SUMMARY	45
KASUTATUD KIRJANDUS	47
ALLIKAD	49
LISA 1	52
<i>Kodeerimisjuhend .....</i>	<i>52</i>
LISA 2	57
<i>Pala, Kurkse, Ussisoo sündmuse illustreeriva materjali sisu kategooriate lõikes.....</i>	<i>57</i>
LISA 3	58
<i>Foto Pala õnnetuse sündmuskohalt .....</i>	<i>58</i>

SISSEJUHATUS

Katastroofid, õnnetused ja kriisid on üheaegselt keerulised sündmused nii neis osalejatele, pealtnägijatele kui ka avalikkusele huvi pakkuvate sündmuste puhul meediale.

Traumaatilises sündmuses osalejate vajadused ning avalikkuse huvid on omavahel tihipeale vastuolus. Osalejad vajavad aega ja rahu, et toimunu endale selgeks mõelda, olla koos lähedastega ja seeläbi juhtunuga harjuda ja leppida. Meedia ülesandeks ja huviks on avalikult oluliste sündmuste puhul juhtunu kajastamine ja võimalikult päevakajalise ning tõetruu ülevaate loomine konkreetse situatsiooni tekkimise põhjustest, toimunu asjaoludest ning võimalikest lahendustest.

Minu bakalaureusetöö eesmärgiks on näidata, et õnnetusjuhtumeid kajastavates meediatekstides on selgelt äratuntavad psüühilistele kriisireaktsioonidele omased tunnused, seda nii allikate (poliitikud, hukkunute/ellujäänute perekonnaliikmed, ohvrid, ellujäänud, päästjad, pealtnägijad ja teised konkreetse sündmusega ühel või teisel moel seotud olnud ja kõneisikuna esinenud isikud) ütlustes kui ka autoritekstide (ajakirjanikud, arvamusaluste autorid) puhul.

Selle eesmärgi täitmiseks on analüüsitavateks sündmusteks valitud 1996. aasta 11. oktoobril toimunud Pala õnnetus, kus koolilapsi vedanud bussi ja veoauto kokkupõrke tagajärjel hukkus kaheksa last; 1997. aasta 11. septembril toimunud Kurkse õnnetus, kus õppuste raames väina ületama asunud 22st Balti pataljoni luurerühma kuuluvast sõjaväelasest uppus 14, ja 2009. aasta 25. jaanuaril aset leidnud õnnetus Tallinna-Tartu maantee Ussisoo teelõigul, kus hukkus neli noort inimest (vt pt 1 „Sündmuste kirjeldus“).

Need kolm sündmust sarnanevad selle poolest, et nii Pala, Kurkse kui ka Ussisoo õnnetuse puhul olid ohvriteks noored inimesed, kelle surma keegi karta ei osanud. Kurkse õnnetuse puhul oli tegemist üleriigilise tähtsusega sündmusega, Pala ja Ussisoo õnnetused olid pigem tähtsad eraisikute seisukohast.

Olen oma bakalaureusetöös nendest kolmest sündmusest kirjutades kasutanud sõna „õnnetus“, kuigi meedia kirjeldas toimunud sündmusi mitmeid erinevaid hinnangulisi sõnu

kasutades, millest on tekkinud üldlevinud nimetused (nt Kurkse katastroof). Ameerika Punase Risti andmetel ei saa katastroofiks nimetada sündmusi, milles on vähem kui 100 kannatanut (Catastrophe versus Accident 2009) ja neutraalsemat väljendit („õnnetus“) kasutades ei omista ma oma töös ühelegi kolmest sündmusest teistest suuremat tähendust.

Eesmärgiks bakalaureusetöö tasemel on analüüsida kodeerimisjuhendi abil sündmusest kirjutatud artikleid, nendes leiduvaid ohvrite, lähedaste ja teiste kõneisikute tsitaate, refereeringuid ning leida vastused järgmistele uurimisküsimustele:

1. Millel põhines meedias kajastatav informatsioon?

- a) kellelt saadi informatsiooni;
- b) kas kasutatavateks allikateks olid pigem ohvrid ja pealtnägijad või ametiisikud;
- c) millised olid peamised sündmusi kajastavates meediatekstides ilmnevad kõrvateemad;

2. Millised kriisireaktsioonid ilmnisid autoritekstides, allikate ütlustes?

- a) mil määral on tuvastatav allika ja autori kriisireaktsioon;
- b) millises faasis olevad allikad esinesid kõneisikutena kõige rohkem;
- c) kuidas mõjutab kriisireaktsioon allika ütlusi ja milles see väljendub;

Töö teooriaosa eesmärgiks on seletada tagamaid, põhimõtteid ja juhtnöore, millele tuginedes ajakirjanik uudiseid koostab, ning välja selgitada, millest võivad tuleneda ajaga muutuvad aspektid konkreetse sündmuse allikate (ametkondade esindajad, lähedased, ellujäänud, päästjad jne) kirjeldustes ja arvamustes. Seega selgitab teooriaosa järgmisi aspekte:

- 1.Mis on psüühiline kriis?
- 2.Millised on psüühilised kriisireaktsioonid erinevates kriisi faasides?
- 3.Kuidas käitub inimene kriisiolukorras?
- 4.Kuidas mõjutab kriisireaktsioon seda, kuidas inimene tegelikkust tajub?
- 5.Kuidas mõjutab aeg kriisiolukorraga seotud mälupilte ja kogemusi?

Antud töö on oluline, sest selgitab ja võimaldab avardada kriitiliste sündmuste (õnnetused) kajastamise puhul olulisi aspekte, millega ajakirjanikud peaksid arvestama. Kodeerimisjuhendi abil välja selgitatavad psüühilistele kriisireaktsioonidele viitavad näited allikatel saadud informatsioonis ning ka autoritekstides rõhutavad seda, kuivõrd tundliku teemaga on kriisiolukordade puhul tegemist ning millega peab arvestama, kui eesmärgiks on edastada adekvaatset ja tõetruud teavet.

Tahaksin siinkohal tänada oma juhendajat Kadri Ugurit, kes julgustas mind seda teemat uurima – sain sellest rikkamaks nii kogemuste kui teadmiste võrra. Lisaks tahaksin tänada Hedi-Liis Toomet, kes õpetas mind kasutama tehnilisi võimalusi artiklite kodeerimiseks ning tulemuste esinduslikuks näitamiseks.

1. Sündmuste kirjeldus

1.1 Pala õnnetus

Pala vald paikneb Jõgevamaa idaosas ja on rahvaarvult Jõgeva maakonna väikseim vald. Kuni 1998. aastani püsis Pala valla elanike arv suhteliselt stabiilsena 1500 elaniku juures.

Pala vallas on üks kool – Anna Haava nimeline Pala Kool (Pala valla koduleht, aprill 2009, www.pala.ee), kus 1996. aastal oli 165 õpilast (Vedler 1996a).

1996. aasta 11. oktoobri õhtupoolikul toimunud kokkupõrkes Pala põhikooli õpilasi maastikumängult koju tooma pidanud bussi ja metsaveoauto vahel Nõva-Sõõru teel hukkus kolm poissi ja viis tüdrukut vanuses 10–14 aastat.

1.2 Kurkse õnnetus

Kurkse küla asub Harju maakonnas Padise vallas, Kurkse väina läheduses, mis eraldab Pakri saart Mandri-Eestist.

11. septembril 1997. aastal andis Balti rahuvalvepataljoni luurerühma ülem Jaanus Karm õppuse "Vilets elu" raames 22-liikmelisele luurerühmale käsu ületada täisvarustuses veetakistus Suur-Pakri lõunatipust mandrile Kurkse sadama poole. Nad pidid jalgsi ületama väina, kus merevee sügavus oli tunduvalt üle pea.

Väina ületamisel uppus 14 sõdurit vanuses 20–27. Võimu kuritarvitamise eest karistas Harju maakohus Jaanus Karmi 4 aasta ja 6 kuu pikkuse vabadusekaotusega poolkinnises vanglas.

1.3 Ussisoo õnnetus

Tallinna-Tartu maantee Ussisoo teelõigul (kilomeetritel 60-80) on viimase nelja aasta jooksul registreeritud 32 raskemat, kannatanutega liiklusõnnetust, kus surma on saanud kuus ja vigastada 53 inimest. 2009. aasta alguses lisandus hukkunute arvule veel neli (Uustalu 2009).

25. jaanuaril 2009. aastal toimus Tallinna-Tartu maantee 69,4 kilomeetril Ussisoo lähedal Tartu poolt tulnud Peugeot ja Tallinna poolt sõitnud Renault Laguna kokkupõrge, milles hukkusid neli inimest vanuses 13–20 eluaastat.

2. Töö teoreetilised lähtekohad

Meediakanalite üheks eesmärgiks on konkurentidest varem anda avalikkusele toimunud sündmuse kohta teada midagi eksklusiivset. Lehetegijatele on alati väga oluline, et lugeja leiaks lehest seda, mida ta ei leia konkureerivast lehest (Hennoste 2001: 35). Sellise uudise “tootmine“ võib aga tihtipeale toimuda sündmuse tõetruu kirjeldamise arvelt, kuna ajakirjanikud ei oska/jõua/püüa jooksvalt analüüsida informatsiooni, mida nad saavad.

Aspektid, mis „aitavad kaasa“ vigade tekkimisele ajakirjanduses (Izard & Culberston & Lambert 1990: 105-106):

- Aja- ja huvipuudus kontrollida tsitaatide taga peituvat mõtet ja spetsiifilisi fakte.
- Võimetus ennetada lugu ja ennast selle kajastamiseks ette valmistada.
- Hoolimatu või ebatäielik mõtete omistamine kõneisikutele.
- Ajakirjaniku seotus sündmusega (passiivne ehk lihtsalt olukorda kirjeldav või aktiivne ehk ajakirjaniku enda suhtumine ja soov väljendub trükitud loos).
- Allika tüüp.
- Meediumi tüüp.

Võib juhtuda, et ajakirjanik suhtub oma tööd tehes allikasse teatava üleolekuga ning kajastab igapäevase tööruutiini käigus „järjekordset lugu“ ilma, et oskaks arvestada kõneisiku võimalikku vähest vilumust meediaga suhtlemisel.

Õnnetuste (ja ka muude kriitilise loomuga sündmuste) puhul on oluline, et sündmust kajastav autor oskaks informatsiooni jooksvalt analüüsida. Ajakirjanikel on erinevat laadi sündmuste kajastamise tarbeks olemas nn kontrollnimestikud, mis aitavad järge pidada, et kogu vajalik informatsioon oleks olemas. Katastroofide puhul on see nimekiri järgmine:

- surnud,
- haavatud,
- kokku inimeste hulk, kes on kannatanud või ohus,
- hinnangud surnute või haavatute arvu kohta,

- surma põhjus,
- pealtnägijate kirjeldused,
- vara kaotused,
- pääste- ja abioperatsioonid,
- hoiatused,
- kindlustusprobleemid,
- kohtuprotsessid,
- arreteerimised,
- uurimised (Hennoste 2001: 169).

Nimekirjas kajastuvate andmete väljauurimise puhul õnnetuse, kriisi- ja/või katastroofilukorras on meediakajastuse tõetruuduse, adekvaatsuse ja täpsuse koha pealt vajalik, et ajakirjanik oleks allikakriitiline ning oskaks arvestada traumeeritud ja õnnetuse tagajärjel psüühiliste kriisireaktsioonide all kannatava inimese käitumise, tundmise ja mõtlemise eripäradega.

Traumaatiliste sündmuste puhul on tegemist situatsioonidega, mis on niivõrd ekstreemsed, tõsised, jõulised, kahjustavad ja/või ähvardavad, et nõuavad toimetulekuks erilisi pingutusi. Sellised sündmused võivad kõigutada inimese ohutus- ja turvatunnet (Meichenbaum 1994: 17).

Õnnetused, kriisid ja katastroofid võivad olla väga erineva raskusastmega ja võivad sellest raskusastmest ja isiku omapäradest tulenevalt tekitada erinevaid reaktsioone. Reaktsioonid ilmnevad nii ohvritel, omastel, abistajatel, pealtnägijatel kui ajakirjanikel.

Katastroofilise situatsiooni tõsidus ja raskus tuleneb sellest, et inimestel ei ole olnud võimalik ennast sündmuseks ette valmistada ega planeerida oma tegevusi selle sündmusega seoses (Figley & McCubbin 1983: 14).

Häirivad, ootamatud, traumaatilised sündmused tekitavad ekstreemset hirmu, tunnet, et elu on ohus, abitust, haavatavust, kontrolli kadumist ja ebakindlust (Meichenbaum 1994: 17).

2.1 Kriis ja selle faasid

Kriisi ja selle faase kirjeldades ja tutvustades toetun Kadri Uguri loengu „Kriisi- ja katastroofipsühholoogia“ 2009. aasta materjalidele.

Psüühiline kriis on kogu isiksust hõlmav, ajas kulgev protsess. Psüühiline kriis on puhver, mis kaitseb isiksuse terviklikkust, võimaldades muutustega järk-järgult kohaneda. Tegemist on terve psüühika loomuliku reaktsiooniga ebaloomulikuks muutunud olukorras toimetulekuks (Ugur 2009).

Kriisi kulu kirjeldamisel eristatakse erinevaid faase alustades hetkest enne traumaatilist sündmust, mille puhul on tegemist tasakaaluseisundiga, millega inimene on harjunud, milles ta oskab toimida ja millega ta saab hakkama. Teiseks punktiks on traumaatilise sündmuse toimumine ning šokk, mille puhul toimuvad inimeses mitmed muutused.

Muutused teadvuse seisundis tekitavad inimesel ebatõelisuse tunde, arvamuse ja lootuse, et juhtunu on unenägu. Šokis inimese ajakäsitus ei vasta reaalsusele ning ta ei suuda uskuda, et juhtunu on toimunud päriselt. Ajutiselt nõrgeneb ka teadlikkus enesest ning inimene ei mäleta, mida ta tegi, ega tea, mida ta teeb.

Šokiseisundis inimese puhul võib esineda ka muutunud tundlikkust. Ta ei pruugi tunda valu, külma, nälga ega väsimust ning ta ei tunnetata sündmust emotsioonidega, vaid lihtsalt tegutseb.

Kehaliste reaktsioonidena võib šokis inimese pulss ja hingamine kiirenedada ning keha on valmis koheselt reageerima vastavalt vajadusele. Kui kriitiline olukord kestab pikemat aega, võib ilmnedada värisemine, higistamine ja motoorne rahutus. Kui šokk ei ole möödunud 48 tunni jooksul, vajab inimene psühhiaatrilist abi.

Kriisi kulus järgneb šokile varajane reaktsioonifaas, milles inimene hakkab uuesti intensiivselt tundma emotsioone, nagu hirm, õudus, kaotusvalu jne. Sageli kaasneb varajasse reaktsioonifaasi jõudmisega tugev, kontrollimatu nutt, ootamatu agressiivsus, teistele mõistetamatu käitumine ning suur soov ja/või katse säilitada *status quo*'d.

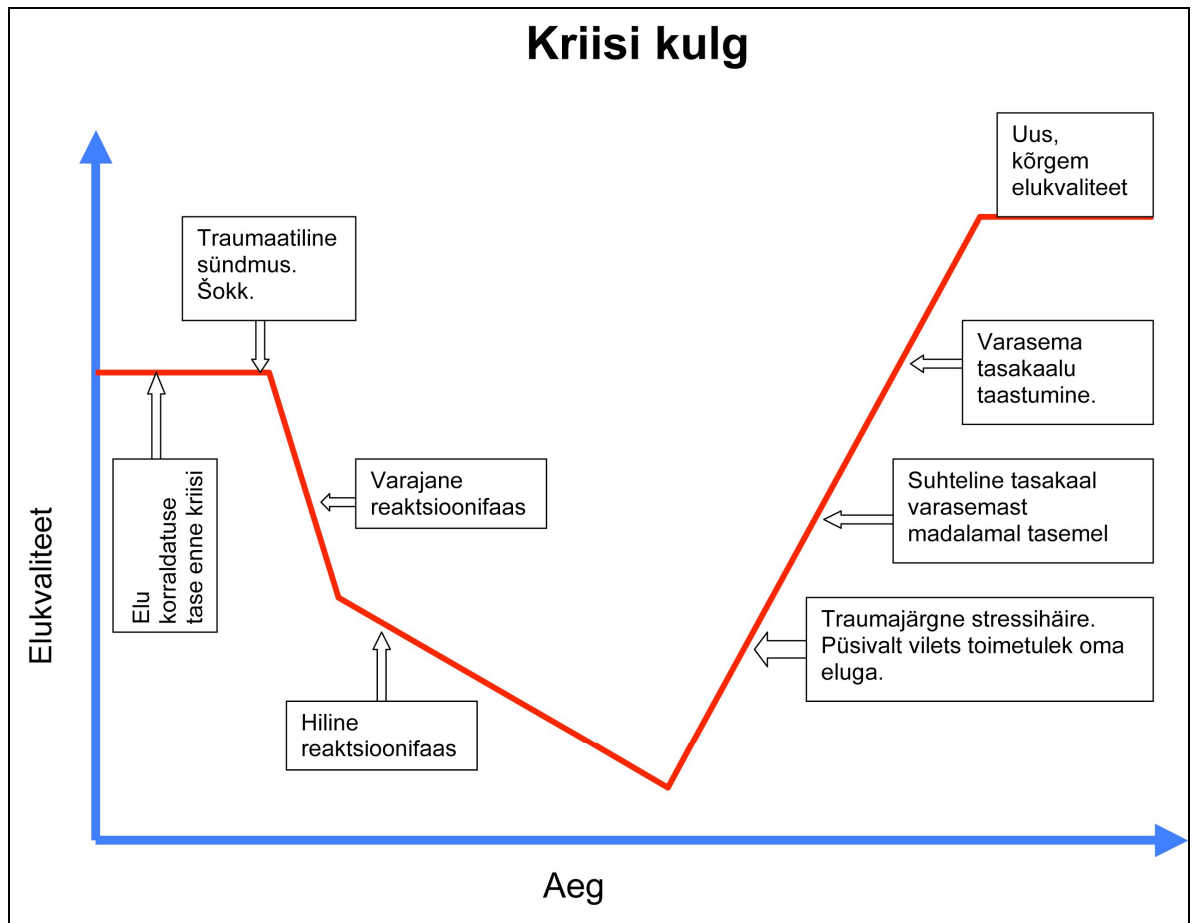
Varajase reaktsioonifaasi peamine ülesanne on kadunud kontrollitunde taastamine. Inimesel on selles faasis palju küsimusi (mis, kuidas, miks jne) ning ta püüab luua endale pilti sellest, mis „tegelikult“ juhtus. Tervikliku pildi loomine on oluline ning seepärast on varajases reaktsioonifaasis inimesel tohutu infovajadus ning tunne, et temaga ei jagata olulist teavet ning et keegi ei tea, mis, miks ja kuidas juhtus. Informatsiooni puudumisest tekkivad augud täidetakse sageli fantaasiaga.

Varajases reaktsioonifaasis inimesel võivad esineda mälopildid (*flashback*), mis võivad olla seotud õnnetust meenutavate detailide või kohtadega ning esineda nii unes kui ärkvel olles.

Kehaliste reaktsioonidena võib ilmnedu uinumiskraskusi, isumuutusi ja sellest tulenevaid muutusi kehakaalus ning kalduvusi liialdada alkoholi või ravimitega.

Kriisis olev inimene mõtestab sageli oma osa juhtunus ning leiab, et oleks pidanud ühes või teises olukorras teisiti käituma. Valitseb illusioon, et süüdlase leidmine muudab olukorra paremaks ning oma süütunnet väljendatakse teisi süüdistades. Oma varasemat käitumist ja tähelepanekuid tõlgendatakse juhtunu taustal ennetena või eelaimusena. Varajane reaktsioonifaas kestab reeglina 4–8 nädalat, kuid võib venida ka tunduvalt pikemaks.

Hilise reaktsioonifaasi kestvust ei ole võimalik ennustada ning seda nimetatakse ka ümberorienteerumise faasiks, mille vältel kehalised reaktsiooninähud taanduvad või kujunevad mingiks haiguseks – meeleoluhäired, depressioon, paanikahäire, ägenenud kroonilised haigused jne. Hilises reaktsioonifaasis on inimene kogu protsessist väsinud ning valu asemele tuleb tuimus. Harjutakse uue elurütmiga ning elu jookseb taas rööbastesse. Kontakti taastamine teiste inimestega on keeruline, kuna kriisist puudutamata inimesed tunduvad naeruväärsetena ning kriisis olev inimene tunneb piinlikust oma varajases reaktsioonifaasis tehtud tegude pärast (Ugur 2009).

Joonis 1. Kriisi kulg (Ugur 2009)

2.2 Reaktiivne psühhoos

Õnnetuste, kriisi- ja/või katastroofiolukordade puhul on inimestel tekkiv kriisireaktsioon ja sellega kaasnevad aspektid iseenesest loomulik asi, kuid harvadel juhtudel võivad traumaatilised sündmused vallandada situatsiooniga ühel või teisel moel seotud inimesel lühiajalise kestvusega reaktiivse psühhoosi, mille puhul:

1. Täheledatakse vähemalt ühte järgnevatest sümptomitest, mis osutuvad puudulikule reaalsustajule:

a) assotsiatsioonide seosetus või märgatav hajusus,

- b) luulud,
- c) hallutsinatsioonid,
- d) katatooniline või organiseerimatu käitumine.

2. Kaootilised tunded, st kiired muutused ühest intensiivsest afektist teiseks või kõikehaarav segasus.

3. Haigusepisood kestab mõnest tunnist kuni ühe kuuni, indiviid taastab lõpuks oma tavalise funktsioneerimistaseme (Cullberg 1994: 17).

Antud kontekstis on psühhoosi käsitletud kui akuutset häiret isiku võimes vastu võtta ja eesmärgile vastavalt kokku sobitada väliseid ja sisemisi muljeid. Tüüpiliseks psühhoosi vallandavaks situatsiooniks on „lähedase sugulase või inimese kaotus, kellest ollakse sümbiootilises sõltuvuses...“ (Cullberg 1994: 20-21).

Arvestades eespool mainitud ning vaadeldes reaktiivse psühhoosi tunnuseid ja mõjusid inimese tajule situatsioonist ja ümbritsevast keskkonnast, ei saa nende mõjurite küüsis olevat inimest pidada adekvaatseks ja usaldusväärseks allikaks, kelle käest eksklusiivse ja kiire uudise tarbeks informatsiooni küsida.

2.3 Traumajärgne stressihäire

Esimesena seoses sõjaveteranidega avalikkuse tähelepanu alla kerkinud traumajärgse stressihäire (PTSD – Post-Traumatic Stress Disorder) mõiste on asjakohane ka Pala, Kurkse ja Ussisoo sündmustest rääkides, sest tegemist on häirega, mis võib tekkida pärast kohutavaid üleelamisi, mis kaasasid endaga füüsilisi kannatusi. Traumajärgne stressihäire võib tekkida inimesel, kes sündmustes kannatada sai; inimestel, kelle lähedased katastroofilises sündmuses kannatasid; sündmuse pealtnägijatel ja ka neil, kelle jaoks sündmuses osalenud olid võõrad (National Institute of Mental Health: 7).

Traumajärgne stressihäire ei pruugi inimesel üldse tekkida, kuid tavaliselt ilmnevad vastavad sümptomid kolm kuud pärast traumaatilise sündmuse toimumist ning on

juhtumeid, kus sümptomid tekivad alles aastaid hiljem (National Institute of Mental Health: 8).

Traumajärgse stressihäire soodustajateks on mõned isiksusjooned (kompulsiivsus, asteenia) või varasem neurootiline häire, kuid need ei ole vajalikud ega piisavad, seletamaks täielikult traumajärgse stressihäire teket (Rahvusvaheline haiguste ja nendega seotud terviseprobleemide statistiline klassifikatsioon (RHK-10 1992).

RHK-10 on traumajärgse stressihäire tüüpiliste sümptomitena ära toodud trauma korduva läbielamise episoodid pealetükkivates kujutlustes ja unenägudes, mis ilmnevad püsiva emotsionaalse tuimuse foonil, eraldumine teistest inimestest, anhedoonia (huvide ja rõõmutunde kadumine, eemaldumine kõikidest regulaarsetest meeldivatest tegevustest) ning traumat meenutava tegevuse ja situatsioonide vältimine. Harvadel juhtudel võib esineda ägedaid dramaatilisi hirmu-, paanika- ja agressioonipuhanguid ja/või trauma ajal esinenud käitumise kordumist, mis võivad vallanduda traumat meenutava stiimuli ajendil.

Lisasümptomitena on RHK-10 „Psüühika ja käitumishäirete“ peatükis ära mainitud ka tugev ehmumisreaktsioon, insomnia, ärevus ja depressioon ning ka suitsiidimõtted ei ole harvad.

Nagu ka inimese puhul, kes vahetult pärast traumeerivat sündmust ei suuda šokiseisundis toimuvat adekvaatselt hinnata, uskuda, et see, mis on juhtunud, juhtus päriselt, nõuab ka traumajärgse stressihäire all kannatava inimese kasutamine infoallikana äärmiselt head oskust kõigi eespool mainitud sümptomitega arvestada.

Sellises seisundis inimese ütlusi ei saa võtta puhta kullana, vaid püüda uudistekst koostada nii, et võimalikult vähe esineks vigu, mis tulenevad oskamatuses õnnetuse, kriisi- ja/või katastroofi olukorras psüühiliste kriisireaktsioonide all kannatavat inimest infoallikana teadlikult ja arvestavalt kasutada. Ja tekib ka eetiline küsimus, kas selliste vaimsete (ja füüsiliste) mõjurite küüsis piinleva inimese intervjuerimine on üldse eetiline, olgu siis faktilise informatsiooni või kogetu kirjelduste saamise eesmärgil.

Lisaks allika emotsionaalse seisundi hindamisele ja sellega arvestamisele peab ajakirjanik olema teadlik sellest, et ka tema enda emotsionaalne seisund saab traumaatilise sündmuse pealtnägemisel ja kriisiolukorra kogemisel mõjutatud.

Arvestada tuleb ka sellega, et traumajärgse stressihäire kestvus võib varieeruda mõnest nädalast kuni mõne kuuni ning väikesel osal patsientidest võib häire võtta kroonilise kulu, kesta aastaid ja lõppeda püsiva isiksuse muutusega (RHK-10, V, F43.1, F62.0). Seega ei tohiks eeldada, et trauma ja kriisiolukorraga kokkupuutunud inimene on adekvaatne infoallikas ka juhul, kui ühest või teisest traumaatilisest sündmusest on möödas juba mõni nädal, kuu või aasta.

2.4 Laste kriisireaktsiooni eripära

Väiksem ja lühem elukogemus mõjutab kriisireaktsiooni tugevust ning selle väljendusviise. See, et laps reageerib täiskasvanust erinevalt või täiskasvanu jaoks kummalisel moel (mängib edasi, tantsib, laulab vms) ei tähenda, et laps tegelikult aru ei saa, mis toimub.

Tavalisimad laste vahetud reageeringud surmale on:

- a) šokk ja kahtlus,
- b) hirm ja vastupanu,
- c) apaatia ja tundeelu halvatus,
- d) kõik jätkub endistviisi (Dyregrov 1989: 17).

Lapsed võivad eitada tõde ning hoida kangekaelselt kinni oma ettekujutusest, et valu tegevat asja eemale tõrjuda. Vanemad võivad laste reageeringute vähesusest hämmeldusse sattuda (Dyregrov 1989: 17).

Šokis oleva lapse kehalised reaktsioonid võivad olla tugevamad kui täiskasvanutel ning tihti võivad lapsed oma hingelist valu väljendada kurtes valu mõnes kehaosas (tavaliselt kõhus). Toimunu tõsidusest saavad lapsed aru alles täiskasvanute reaktsioone nähes (Ugur 2009).

Kuna laste emotsioonid ei jõua sündmustele järele, võivad lapsed käituda väga ratsionaalselt.

Varajases reaktsioonifaasis jäävad lapsed tihti infosulgu, sest täiskasvanud tahavad neid säästa ega jaga nendega ehk ka lapse seisukohast oluliseks osutada võivad informatsiooni. Täiskasvanutele sarnaselt võivad ka lapsed täita infoauke fantaasiaga, kuid laste fantaasia on sageli palju elavam. Ilmneda võivad ka unehäired, hirm üksinduse ees ja toitumishäired.

Hilises reaktsioonifaasis lapsel võivad tihti esineda keskendumisraskused ning hirmutunne järgmise õnnetuse ees. Laps võib hakata identifitseerima ennast kogetud õnnetuse kaudu („ma olengi selline haige laps“).

Täiskasvanute vale käitumine võib suurendada laste puhul traumajärgse stressihäire võimalust. Lapsega tuleb toimunust tema tundeid arvestades rääkida ning sündmustega seotud meediakajastust ei peaks laps vastu võtma üksinda (Ugur 2009).

2.5 Sündmused, mis võivad esile kutsuda kriisireaktsiooni

Sündmusi, mille tagajärjel võib asjaga vähemal või rohkemal määral seotud inimesel väljenduda kriisireaktsioon, on erinevaid:

- 1) indiviidile olulise objekti kaotus, mille puhul inimene kaotab midagi, mille järgi ta ennast määratleb (suur majanduslik kaotus, mõne väljapaistva kehaosa kaotus või moondu mine jne);
- 2) iseseisvuse kaotus või sündmused, mis vähendavad inimese võimalust autonoomselt otsustada ja tegutseda (haigus, vangla, kaitseväge jne);
- 3) soojätkamisega seotud probleemid ja seksuaalsus üldisemalt (soovimatu rasedus, viljatus, puudega lapse sünd jne);
- 4) häbi põhjustavad olukorrad (vahelejäamine seaduserikkumisega, ebaõnnestumine tööpostil, psüühiline haigus lähikonnas, enesetapukatse jne);
- 5) suured sotsiaalsed ümberkorraldused (ühiskonnakorralduse muutus, sunnitud kolimine jne);
- 6) katastroofid, mis muudavad oluliselt elu oodatud kulgu (loodusõnnetus,

liiklusõnnetus, tulekahju, enesetapp jne);

- 7) tavaõnnetused (kuni 10 ohvrit), suurõnnetused (kuni 100 ohvrit), katastroofid (üle 100 ohvri). (Cullberg 1977, Ugur 1999 kaudu).

Surmad, mida ei osata ette näha, põhjustavad tunduvalt rohkem stressi, kui juhtumid, kus inimene on enne surma pikalt haige. Pikaajalise haiguse tagajärjel (või vanaduse tõttu) saanud surma on inimestel kergem taluda, sest kogu haiguse vältel kogevad lähedased sama stressi, mida surma puhulgi, kuid see on jaotatud pikemale ajale ning seega on olnud võimalik selleks kaotuseks ette valmistuda (Figley & McCubbin 1983: 79).

Sedavõrd noorte inimeste puhul, nagu Pala õnnetuses hukkunud lapsed, Ussisoo õnnetuses surma saanud noorukid ja Kurkse väina jalgsi ületama asunud sõdurid, ei mõtle inimesed ise ega ka nende lähedased surmale ja ei valmista ennast vaimselt (ega ka mingil muul moel) ette selleks kaotuseks. Seetõttu puudutab noore inimese surm lähedasi (antud juhul ka avalikust, päästjaid jne) eriti valusalt.

3. Töö empiirilised allikad

Minu bakalaureusetöö raames on analüüsitud kolme sündmuse peale kokku 65 artiklit.

Pala õnnetust puudutavad artiklid ilmusid ajavahemikus 12.10.96 – 26.10.96 Eesti Päevalehes, Postimehes, Eesti Ekspressis ja Õhtulehes. Kurkse õnnetust analüüsin oma bakalaureusetöös 12.09.97 – 26.09.97 Postimehes, Eesti Päevalehes, Õhtulehes, Eesti Ekspressis, Pärnu Postimehes, Sakalas, Lääne Elus, Vooremaas ja Nädalises ilmunud artiklite põhjal. Ussisoo õnnetust kajastavad lood pärinevad ajavahemikul 26.01.09 – 09.02.09 Postimehest ja Õhtulehest (vt „Allikad“). Kõik artiklid on leitud mainitud ajavahemikus ilmunud paberlehtede läbivaatamise tulemusel. Paberväljaannete kasuks otsustasin vältimaks viga, mis ilmnes minu seminaritöö „Ohvritelt ning pealtnägijatel saadava informatsiooni muutumine/teisenemine ajas Kurkse katastroofi näitel“ (Kasterpalu 2008) käigus, mil moodustasin valimi internetist otsisõnde abil leitud artiklitest. Paberlehtedes kajastuv informatsioon on põhjalikum, seda on rohkem ning paberlehti kasutades on võimalik kinni püüda ka väiksemad uudised, mille digitaliseerimist (aasta 1996 ja 1997 sündmuste puhul) ei ole vajalikuks peetud.

Esialgul oli kõigi kolme õnnetuse peale kahe nädala jooksul pärast sündmust leitud lugude arv kokku 103, kuid otsustasin valimist välja jätta kronoloogiad, poliitilisi samme ja otsuseid ning päästeoperatsiooni kirjeldavad artiklid, lihtsalt sündmust kirjeldavad lood, erinevate ametkondade aruannete ja mitmete jumalateenistuste ära kirjad, ainult raha puudutavad lood (kus lühidalt oli lihtsalt ilma ühtegi kõneisikut kasutamata ära toodud näiteks hukkunute lähedastele jagatavate hüvitiste summad, matuste korraldamise kulud jms) ja erinevates väljaannetes ilmunud lugejakirjad. Mainitud artiklid jäid valmimise kõrval, kuna neis ei esinenud allikaid, kelle ütlustest oleksin leidnud oma bakalaureusetöök vajalikke psüühiliste kriisireaktsioonide ilminguid.

4. Meetod

Bakalaureusetöö valmis teksti kvantitatiivse ja kvalitatiivse kontentanalüüsi läbi.

Kvantitatiivne sisuanalüüs annab n-ö suure plaani: näitab muutusi ajas, teatud teemade, autorite vms esinemist/mitteesinemist suure hulga tekstide puhul (Vihalemm 2001) ja võimaldab autoril saada kodeerimistabeli abil artiklitest need andmed, mis on tarvilikud, et kvalitatiivse meetodi abil asetada saadud tulemused nii sündmuse kui ka läbitud teooria konteksti.

Standardiseeritud sisuanalüüs annab vastused ainult konkreetsetele esitatud küsimustele, kvalitatiivne meetod pakub võimalusi tekstidesse sügavamalt vaadata ning kirjeldada n-ö ridade vahel ilmnedu võivaid nähtusi, tendentse (Vihalemm 2001).

Minu bakalaureusetöö puhul oli kvantitatiivse meetodi abil võimalik teda saada, milliseid allikaid kasutati nende kolme sündmuse kajastamise puhul enim; milline kolmest sündmusest pälvis kahe nädala jooksul enim tähelepanu; kui mitmel korral oli võimalik artiklites tuvastada psüühiliste kriisreaktsioonide ilminguid ning millises reaktsioonifaasis olevaid allikaid esines kõige rohkem. Kvantitatiivse analüüsi tulemused on töös esitatud joonistena ning nende juurde kuuluvate seletustega.

Kvalitatiivne analüüs võimaldas välja tuua konkreetseid tekstinäiteid illustreerimaks teooriaosas seletatud kriisireaktsioone ning näitamaks, et Pala, Kurkse ja Ussisoo õnnetuste kajastamisel kasutatud allikad kannatasid informatsiooni andmise hetkel ühe või teise kriisireaktsiooni mõjude all. Kvalitatiivse analüüsi tulemused on tõestatud tekstinäidetega ning nende juurde kuuluvate seletustega.

Kodeerimisel oli analüüsiühikuks üks artikkel, millele olenevalt artiklist lisandus või ei lisandunud illustreeriv materjal.

Kõiki artikleid on kodeeritud 13 kategooria alusel. Kodeeritud ühikuid kolme sündmuse (Pala, Kurkse, Ussisoo) ja üheksa väljaande (Postimees, Eesti Päevaleht, Õhtuleht, Eesti Ekspress, Pärnu Postimees, Sakala, Lääne Elu, Nädaline, Vooremaa) peale kokku on 65.

Valimisse valitud artikleid kodeeris töö autor. Kuna kategooriaid on 13 ja analüüsitavaid ühikuid 65, tuli kokku teha $1 \times 65 \times 13 = 845$ otsust (vt kodeerimisjuhend, lisa 1). Andmete analüüsimiseks kasutasin programmi SPSS Statistics 16.0, joonised on moodustatud programmiga Excel.)

Minu bakalaureusetöö peatükis „Kodeerimise tulemused ja analüüs” on olulisemad kvantitatiivsed andmed tabelite näol ära toodud ning suurem osa peatükist on pühendatud kvalitatiivse analüüsi tulemuste lahtikirjutamisele ja seletamisele. Peatükis “Järeldused ja diskussioon” olen seostanud kodeerimise tulemusi teooriaosas lahtiseletatud nähtustega ning arutlenud töö tulemuste ning teooria üle laiemas plaanis.

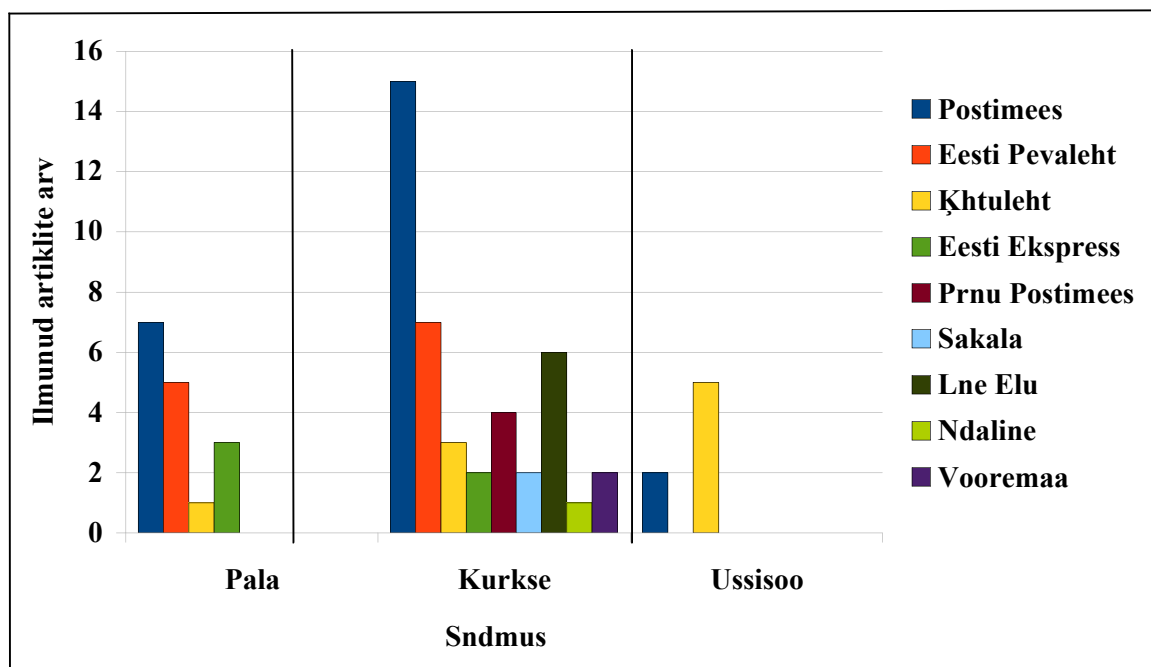
Meetodi näol on ühtlasi tegemist mittesekkuva tehnika kasutamisega, mis ei eelda neilt, keda uurin, kaasamängimist. Meediaanalüüsi puhul ei ole otseseid küsimustele vastajaid ning inimestel ei paluta ise oma käitumist kirjeldada (Vihalemm 2001).

5. Kodeerimise tulemused ja analüüs

Analüüsitavate sündmuste puhul kahe nädala jooksul ilmunud artiklite arv erines kolme sündmuse lõikes suuresti.

Enim lugusid (kokku 42 artiklit, joonis 2) kahenädalase perioodi jooksul ilmus 1997. aasta Kurkse õnnetuse puhul, kuna tegemist oli riiklikul tasemel tõsise sündmusega ning juhtunu ei tekitanud küsimusi mitte ainult konkreetse sündmuse kohta, vaid ka Eesti riigikaitse olukorra, puudujääkide, vastutajate ja arenguvõimaluste ning ka üldiste inimlike väärtushinnangute ning maailmavaadete kohta. Mitmetes Kurkse õnnetust puudutavates arvamuskogudes (Jarne 1997; Loel 1997) tõsteti üles küsimus inimliku hoolimise ja teineteise märkamise kohta. Arutati palju selle üle, miks märgatakse vigu alles siis, kui nendel vigadel või puudujääkidel on juba tagajärjed.

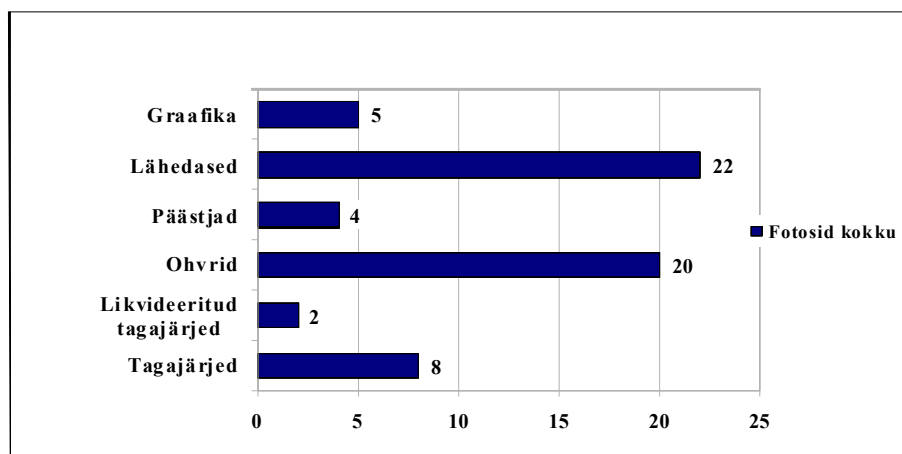
Pala õnnetus leidis küll mõnevõrra emotsionaalsemat kajastust, ent vähemal määral (kokku 16 artiklit, joonis 2) ning kõige vähem artikleid (kokku 7 artiklit, joonis 2) ilmus kahenädalase perioodi jooksul Ussisoo õnnetuse kohta. Teema vaibus eespool mainitud õnnetustega võrreldes kiiremini. Selle põhjuseks võib olla fakt, et uued ja sarnased uudised tulevad suure hooga peale: juba järgmisel päeval juhtus kaks liiklusõnnetust, milles hukkusid inimesed. Ilmunud artiklite osakaal kolme sündmuse lõikes on järgmine:

Joonis 2. Pala, Kurkse, Ussisoo sündmuste kajastamine väljaannete lõikes

1996., 1997. ja 2009. aasta sündmuste kajastuste kodeerimisel tuleb lisaks bakalaureusetöös seatud uurimisküsimuste vastustele tähelepanu pöörata ka teatud muudatustele Eesti ajakirjanduses nende kolme aasta lõikes.

1996. aasta Pala õnnetust kajastavaid artikleid lugedes ja mainitud aastal ilmunud ajalehti läbi töötades oli ajalehtede otsekoheus, subjektiivsus, kõnepruuk ning kasutatava illustreeriva materjali sisu erinev 1997. ja 2009. aastal ilmunud lugudega võrreldes.

Joonis 3. Pala, Kurkse, Ussisoo sündmuse illustreeriva materjali sisu sündmuste lõikes
(Vt lisa 2: Pala, Kurkse, Ussisoo sündmuse illustreeriva materjali sisu kategooriate lõikes)

Pala õnnetusega seoses meedias avaldatud pildimaterjal oli küllaltki jahmatav: veriste nägudega väikeste laste laibad teepervel lebamas (Aotäht *et al* 1996a; Vedler 1996b) (vt lisa 3) ning haiglavoodis lebava poisi nägu suurelt ajaleheküljel (Kagge & Rumm 1996).

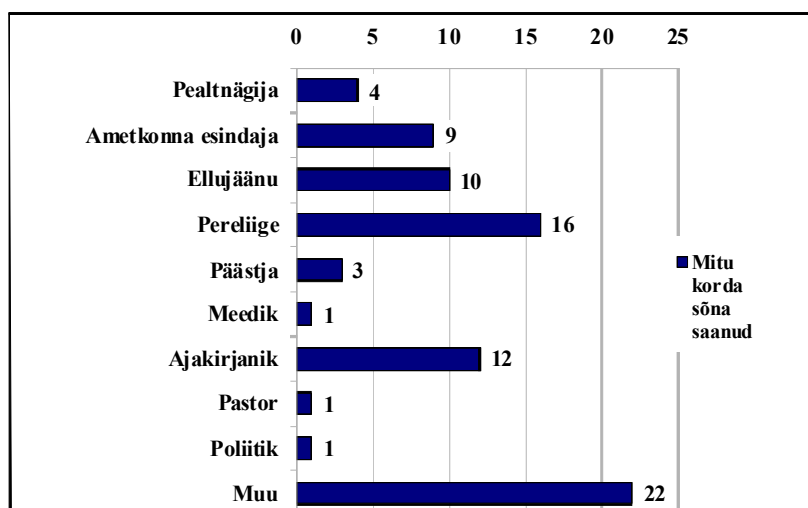
Kõigi kolme sündmuse puhul oli peamiselt tegemist uudislugudega (Pala 11 uudislugu, Kurkse 34 uudislugu, Ussisoo 7 uudislugu), mis andsid edasi olulisemaid fakte sündmustest ning kus ilmnes autori enda või mõne kasutatud allika puhul psüühiliste kriisireaktsioonide tunnused.

Pala õnnetuse puhul viitas ajakirjanike ja ametkondade esindajate poolt kasutatav sõnavara teistsugusele meedias kirjutamise viisile kui näiteks Kurkse ja Ussisoo õnnetuste puhul. Mida aasta edasi, seda neutraalsemaks muutus kirjutamise stiil, pildidel ei olnud näha nii otseselt õnnetuse tagajärge nagu Pala puhul ning kogu informatsioon tundus olevat vaoshoitud. Tekstid on küll emotsionaalsed, kuid ajakirjanike ja teiste autorite väljendusviis on varjavam ja mitte nii otse väljaütlev. Neid tendentse on võimalik tajuda

järgnevat kolmes alapunktis toodud tsitaatides.

5.1 Šokifaasi ilmnemine analüüsitud meediatekstides

Psüühiliste kriisireaktsioonide ilmnemist on võimalik leida kõikide analüüsitud õnnetuste puhul ning suurema osa kasutatud allikate ütlustes. Kõige rohkem esines tabelis identifitseeritud kõneisikutena ajakirjanikke ja ellujäänuid.

Joonis 4. Meediakajastuses enim esinenud kõneisikud

Kategooria „muu“ alla liigitusid artiklites teiste kõneisikute kõrval sõna saanud hukkunute, ellujäänute sõbrad, naabrid, Kurkse puhul koos hukkunud rahuvalvajatega teeninud sõdurid, Pala ja Ussisoo õnnetuste puhul hukkunute õpetajad.

Esimese näitena šokifaasile omaste tunnuste esinemise kohta kasutatud allikal tooksin ära politseiameti pressiesindaja sõnad, mille puhul on selge, et inimene on toimunud sündmustest ja sündmuskohal nähtust šokis.

„ Mõlemal pool bussi lamasid laste laibad, poolikud kehaosad vedelesid maas ja igal pool oli verd.“ (Jõgevamaal hukkus...1996)

Selle kirjelduse meedias ilmumise eetilisus on kaheldav, eriti kui arvesse võtta sündmusega lähedalt seotud inimesi ja fakti, et õnnetuse ohvriteks olid lapsed vanuses 10–14 aastat.

Pala õnnetuse puhul oli ellujäänute näol tegemist peamiselt lastega, kui välja arvata bussijuht, tema naine ja veoautot juhtinud noormees, kes ise kõneisikuna ei esinenud, kuna tal tekkis sündmuskohal koheselt psühhoos ning ta viidi ravile Tartu psühhiaatrikliinikusse (Pala õnnetuse põhjustas...1996). Küll aga viidati veoautojuhile mitmetes artiklites ning neis on näha, mis juhtub inimesega, kui psüühika kaitseks vajalik šokifaas vahele jääb:

Scania juht aga tõstis üksteise järel lapsi bussist välja, ahastades „issand-issand, mida ma olen teinud“. Rohket verd, laialipritsitud ajusid ja laibakuhilat nähes ütlesid tema närvid üles. Appiruttajad pidasid ta kolmveerand tundi hiljem kinni tee ääres kakerdava joodiku pähe. Sündmuspaigale tagasi jõudes üritas õnnetu mees end politsei Suzuki trellide külge üles puua. (Vedler 1996b)

Kuna reaktiivse psühhoosi all kannataval inimesel muutuvad valitsevad tunded ja seisundid väga kiiresti ja intensiivselt, ei ole tema võime tegutseda ja olukorda hinnata adekvaatne. Reaktiivne psühhoos ja sellega kaasnev kõikehõlmav segasus ei võimalda inimese kasutamist allikana.

Kriisis olev laps ei peaks olema infoallikaks meediale, kuid kõigi kolme sündmuse puhul leidis lapsi, kes suuremal või vähemal määral olid sündmusega seotud, leidsid kajastamist meediatekstides ja kelle ütlustes kajastusid ilmsed kriisireaktsioonid.

Lapsed, kes Maarjamõisas on, räägivad, et kui silmad lahti tegid, siis arvasid, et see oli unenägu. (Aotäht & Lõhmus 1996b)

Soov, et juhtunu näol oleks tegemist unenäoga, viitab šokiseisundile, millest tahetakse välja tulla ja minna tagasi hetke, kus kõik oli veel korras. Pala õnnetuse üle elanud laste puhul esines juhtunud traagilise sündmuse puhul arvamus või soov, et tegemist oleks unega.

Tehnikalebese poisi üks esimesi asju oli bussi elektrisüsteemi väljalülitamine. Muidu võinuks bussijäänused süttida, sest bussi sisemusest kuuldus elektriraginat, õhus oli aga tunda bensiinihaisu. (Vedler 1996c)

Kuna kriisiolukorras ei jõua emotsioonid sündmustele järele, võivad lapsed teha õigeid ning ratsionaalseid otsuseid ja tegusid. Selle poisi šokiseisundis tegu – elektrisüsteemi väljalülitamine – võis päästa nii mõnegi õnnetuspaiga lähedal viibinud inimese elu.

Arutluse all oleva artikli eripära väljendub ka selles, et kõnealuse poisi puhul võib märgata nii šoki kui ka juba hilise reaktsioonifaasi tunnuseid.

Ka artiklis „Perekond Weinrauchi valu“ (Vedler 1996a) on võimalik näha mitmeid kriisireaktsioone ja erinevaid reaktsioonifaase.

Direktriss võttis auto pagasnikust ruudulise lina, et surnukehad kinni katta, kuid ta ei suutnud lastele pilku heita...Nuttas seletab ta, et üks isa ei tundnud kohapeal oma last ära ja arvas, et väikemees on pääsenud. Teine isa, kes mattis suvel oma tütre, ei suuda siinamaani uskuda, et nüüd pole tal ka poega. Malle asemel asetab laipadele riide politseinik. (Vedler 1996a)

Pala kooli direktrissi Malle Weinrauchi puhul, kes ühtlasi on ka ühe õnnetuses ellu jäänud poisi ema, on siin tekstis näha üleminek šokist varajasse reaktsioonifaasi.

Šokis inimene ei pruugi tunda emotsioone, vaid ainult tegutseb. Ta võib arvata, et on võimeline enamaks, kui ta tegelikult on – nii ka Malle Weinrauch, kes arvas, et suudab laste surnukehad ise linaga kinni katta. See, et ta ei suutnud lastele pilku heita ja n-ö hakkas uuesti tundma, näitab üleminekut varajasse reaktsioonifaasi.

Samas lõigus väljendub veel ühe pereliikme seisund, kes on šokis ega suuda seepärast uskuda, et tal ei ole enam poega.

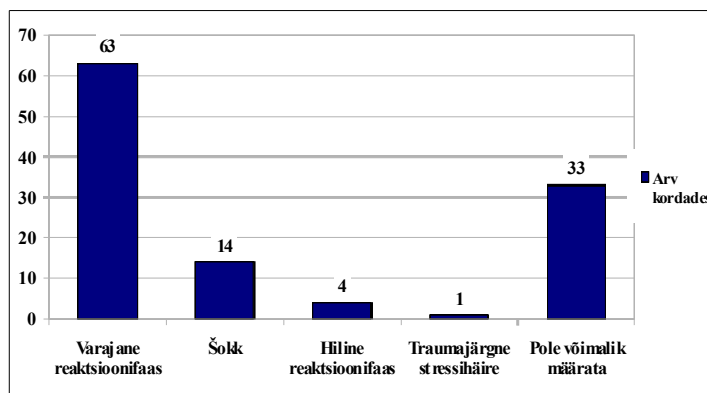
Ka Malle Weinrauchi poja puhul on artiklist võimalik leida kriisireaktsioon ja üleminek šokist varajasse reaktsioonifaasi.

Sandor oli pärast õnnetust rahulik. Tunded löid välja alles õhtul, kui rampväsinud isa ta sülle võttis. Poiss nuttis kogu südamest. (Vedler 1996a)

Esialgne šokk ei andnud võimalust emotsioonidel väljenduda, kõik toimus liiga kiiresti ja emotsioonid ei jõudnud sündmustele järele. Alles õhtul, oma kodus ja turvaliselt isa süles, jõudis toimunu kohale, šokist sai varajane reaktsioonifaas ja poiss nuttis.

5.2 Varajase reaktsioonifaasi ilmnemine analüüsitud meediatekstides

Varajase reaktsioonifaasi tunnuseid ilmnis analüüsitud artiklites sõna võtnud allikate puhul kõige rohkem:

Joonis 5. Psüühiliste kriisireaktsioonide esinemine allikate ütlustes

„Ma ei ole kaks ööd magada saanud...mul on ainult nende laste näod silme ees, missugused nad olid reedel tunnis ja kui nad läksid mängule, kui ma neile lehvitasin.“ meenutab õpetaja oma lapsi taas ja taas. Hukkunud lapsed olid tema sõnul kooli ühed targemad. „Nendega oli kõike võimalik teha, nad olid niivõrd aktiivsed tunnis, õppisid ainult viitele, käisid muusikakoolis, tegid kõike, kõike, kõike...“ (Aotäht & Lõhmus 1996b)

Pala kooli õpetaja tsitaadist on võimalik leida mitu erinevat varajasele reaktsioonifaasile omast psüühilist ja kehalist tunnust.

Kehalise tunnuseks ilmneb õpetajal võimetus magama jääda. Mälupildid (antud juhul laste näod ja reedene koolipäev) võivad esineda varajases reaktsioonifaasis nii unes kui ärkvel olles ning tsitaadis on reaktsioonina näha ka hukkunud õpilaste ülistamist.

Varajases reaktsioonifaasis ilmnev püüd või soov säilitada *status quo*'d oli ilmne nii Pala, Kurkse kui Ussisoo õnnetuste puhul:

Õpetaja sõnul olid hukkunud tüdrukud alati koos, nii koolis kui ka kõrvuti klassipiltidel. Kõrvuti kirstudes olid nad ka eile. (Klaas 1996)

Eile keskpäeval jäi Viljandi vaikseks ja liiklus seiskus, kui Jaani kirikust kanti välja kolm sinimustvalgega kaetud kirstu. Sõbrad ikka koos, ohkas jumalaga jätma tulnud mees. (Ammas 199c7)

„Naabrid said maja valmis paar-kolm aastat tagasi. Kui tüdrukutel oli sünnipäev, siis oli terve klass koos. Hüppasid siin batuudi peal, jooksid ringi ja olid lõbusad, aga mitte kunagi ei kostnud kõrvaltmaajast lärmi või isegi kõvemat muusikat.“ (Uustalu 2009a)

Esimese kahe tsitaadi autorid (hukkunud laste õpetaja ja matusetalitusele tulnud meesterahvas) püüavad mõlemad hoida *status quo*'d, justkui sõbrad oleksid endiselt sõbrad ja hukkunud lapsed jätkaksid tahtlikult teineteise kõrval olemist, nagu nad elus olles tegid. Viimase tsitaadi autor on Ussisoo õnnetuses hukkunud tüdrukute perekonna naabermajas elav naine, kes läheb oma mõtetes tagasi hetke, kus kõik oli ilus, tüdrukud nautisid elu ja sõprade seltskonda.

„Tahame, et see oleks uni, millest ärghes teid kallistada saaksime ja öelda teile, kui olulised te olete. Olete mõlemad ühettiivalised inglid ja saate lennata vaid koos!“ kirjutavad video teinud sõbrad. (Uustalu 2009c)

Ussisoo õnnetuses hukkunud tüdrukute sõbrad tegid tüdrukutest video, kus mainisid, et

kujutavad tüdrukuid ühetiivaliste inglitenä. See fantaasiast tulenev kujutus surnud inimesest kui inglisi on laste puhul levinud varajase reaktsioonifaasi tunnus. Ka Atle Dyregrov on oma raamatus „Lapse lein“ mitmel illustratsioonil kujutanud ingliseid, kes meenutavad elusolevatele lastele näiteks surnud ja ingliseks muutunud õde (Dyregrov 1989; 28, 76).

Tihti tuli neid kolme sündmust kajastavate artiklite puhul ette, et loo kirjutanud ajakirjanik ei suutnud sündmusi ja allikate ütlusi neutraalselt edasi anda, vaid oli ka ise toimuvast suuresti mõjutatud ning see avaldus, kas siis selgemal või vähem selgel moel, ka nende kirjutatud tekstides.

„Kokkupõrkes hukkusid Aare Andersoni ja tema naise Siiri kaks erakordselt toredat tütar, 13aastane Elina ja 15aastane Kirsti.“ (Uustalu 2009a)

Siinkohal on tegemist varajases reaktsioonifaasile omase tunnusega, milleks on hukkunute ülistamine.

Ajakirjanik ei saa teada, kui võrd toredad ja tublid olid need hukkunud lapsed, vaid on mõjutatud artikli tarbeks intervjuueeritud perekonnaliikmete ja lähedaste ütlustest. Neid kopeerides ülistab ta hukkunuid ka ise.

Ka artikli esimene lause: „*Miks nõudis surm Ussisoo õnnetuses nii noori ohvreid?*“ viitab varajasele reaktsioonifaasile, kus inimene (siinkohal loo autor ajakirjanik Arvo Uustalu) ei mõista toimunut, esitab küsimusi ning püüab leida süüdlasi. Selle artikli esimeses lauses on surmast saanud isik, kelle süü on nelja noore inimese hukkumine. Autor on justkui püüdnud varajasele reaktsioonifaasile omaselt vastata küsimusele miks?, kasutades fantaasiat ja püüdes leida isikut, kellele süükoorem õlule panna.

Neliteist noort ja tugevat meest...Miks? Milliste pattude eest karistati neid, nende omakseid, meid kõiki ja Eesti riiki? /.../Küsimused keerlevad peas. Vastuseid pole. Kurb on. (Hallik 1997)

Pakri ja Paldiski vahel juhtunud tragöödiast on möödas rohkem kui 24 tundi, aga me ei tea veel reede õhtul, mis merel juhtus. Kui uurijad ja sõjaväelased teavadki ehk midagi, siis omakseid ja avalikkust ei ole peetud vajalikuks informeerida. (Ilves 1997a)

Mõlema tsitaadi autoril on varajasele reaktsioonifaasile omaselt mitmeid küsimusi ning tunnetatakse, et neile kõigile ei saada vastuseid ilmselt mitte kunagi. Inimestel on tohutu infovajadus ning tunne, et keegi ei räägi midagi, keegi ei tea midagi ja olulist informatsiooni varjatakse. Reaktsioon ei võimalda mõista ja püüda aru saada, et sedavõrd segaste sündmuste puhul, mis oma traagilisuse tõttu väga sügavalt ja valusalt puudutavad mitmeid inimesi, ei saagi kaks päeva hiljem omada avalikkus adekvaatset informatsiooni sündmuse täpsemate asjaolude kohta.

„Kui palju ohvreid on Johannes Kerdile ja Andrus Öövelile vaja, et nad saaksid aru, mida nad praeguses olukorras peavad tegema? Kas hukkuma peaks terve pataljoni, et mõlemad mehed saaksid aru, kui pehkinud on Eesti kaitseväge ülesehitus ja missugust kardinaalset ümberkorraldamist on vaja nende vastutada olevas riigikaitse süsteemis?“ (Jarne 1997)

Eelmiste tsitaatidega sarnaselt on ka siin autor varajases reaktsioonifaasis, kus peas on sedavõrd palju vastuseid otsivaid küsimusi, et süüdlaste leidmine, nendest (ja neile) kirjutamine ning avalikult küsimuste väljahõikamine on vahendiks, kuidas juhtunut enese jaoks läbi töötada.

„Pala vallas ei hukkunud ühtegi linnapead, ühtegi direktorit, ühtegi lauljat. Nii ei jäänudki leinapäeval Eestis suur osa teatrietendusi, kinoseansse ja tantsupidusid ära. Nõnda selgus,

et üks kultuurrahvas saatis oma kaheksat poega-tütart nende viimasele teekonnale lõbutsedes. Kui ärimehed ja kultuuritegelased ei suvatse kannatanutele tõesti raha eraldada, siis kaastunnet oleksid võinud nad ikkagi avaldada. See ei maksa ju midagi.“(Vedler 1996b)

Seda artiklit lugedes jääb mulje, et autor on püüdnud ennast välja elada, leida kedagi, kellele kogu asjas süüd asetada ja keda selle eest siis hukka mõista. Viha ja süüdlase otsimine on kriisireaktsiooni loomulikud tunnused.

Tegemist on ajakirjanikuga, kes Pala õnnetust üsna mitmel korral kajastas. Seepärast on arusaadav ja loomulik, et ka teda mõjutasid need sündmused ning see avaldub ka kirjutatud sõnades, mis ülaltoodud lõigus väljendavad kibestumust, valu ja hukkamõistmist.

Sama ajakirjaniku sulest Eesti Ekspressis 1996. aastal ilmunud artiklis „Väikese poisi haruldane õnn“ (Vedler 1996c) viitab loo autor lausega „...paar päeva pärast õnnetust ei olnud ta veel kordagi nutnud“, sellele, et poisi šokifaas kestis küllaltki pikalt, sest nutmine on pigem varajase reaktsioonifaasi tunnuseks.

Lisaks poisi kriisireaktsiooni tunnusmärkidele avaldub antud artiklis (Vedler 1996c) taas ka ajakirjaniku varajane reaktsioonifaas, kus ta tõlgendab poisi juttu unenäost justkui endena või eelaimusena:

Õöl vastu õnnetuspäeva nägi poiss unenäos, et teda ajab taga suure noaga must mees. (Vedler 1996c)

Sama kriisireaktsiooni, varasema käitumise ja tähelepanekute tõlgendamist ennetena või eelaimusena leidub analüüsitud artiklites veel.

Reedel sai Rita oma viimase hinde. Laupäeval tõi ema koolikoti koju. „Hommikul toppis endale veel ketse jalga ja rääkis, et ei saa aru, jalanõud justkui põlevad jalas...“ (Aotäht & Lõhmus 1996b)

Antti olevat juba hommikul maininud end tundvat, et õhtul tuleb mingi pauk. (Pala õnnetuse põhjustas...1996)

Kaks viimast hüpet tegi ta alles 2. septembril. Esimese hüppe ajal oli ta õhust pildistanud oma kaaslasi, kes hõljuvad pilvedega koos maa ja taeva vahel. (Ilves 1997d)

Valimisse kuuluvaid artikleid analüüsides ilmnas fakt, et kui laps oli Pala või Ussisoo õnnetuses ellu jäänud või poeg oli Kurkse õnnetusest eluga pääsenud, ei ilmnenu vanematel ülistamist, mis muudel juhtudel paistis olevat laialt levinud kriisireaktsioon.

„Poisil pole kunagi õnneloosis vedanud, kuid ju on saatus andnud talle seitse elu.“ (Rand 1997)

Ülle Paulus sõnas, et ei süüdistata kedagi ega oska öelda, kes juhtunu eest peaks vastutust kandma. (Saare 1997)

Püütakse endale põhjendada, millest tuleneb see tol hetkel sedavõrd uskumatu õnn, et poeg on eluga pääsenud. Ellujäänud sõdurite emadel ei esine varajases reaktsioonifaasis inimesele omaseid tunnuseid nagu ülistamine, paljude küsimuste keerlemine peas ning püüe leida süüdlasi.

„Kui koju puhkusele tuleb, teeb iga päev 200 kätekõverdust ja käib jooksmas,“ ütles pr Jõemaa, „sest mees peab olema tugev.“ (Ilves 1997c)

Ka siinkohal on tegemist ellujäänud rahuvalvaja emaga, kelle ütlustes ei esine ülistamist ega ka süüdlase otsimist. Küll aga võib sõnastustest järeldada, et naisterahvas on saanud korraliku šoki kogu juhtunust ning püüab seda endale kergemaks muuta, meenutades olukordi ja hetki, kus kõik on korras olnud ehk siis püüdes säilitada *status quo*'d.

„Ma ei oska kellelegi midagi ette heita,“ ütleb lastehaiglas toibuva Janeti isa. (Rooväli & Hanschmidt 2009)

Ussisoo õnnetuses ellu jäänud tüdruku isa ei süüdistata samuti traagilise õnnetuse põhjustamises kedagi ja väljendab hoopis positiivsemaid emotsioone, näiteks tänu tüdruku sõpradele, kes teda haiglas olemise ja paranemise ajal toetavad.

Ka Pala õnnetuses ellu jäänud Thomase ema ei ole artiklis „Pala vald leinab oma lapsi“ (Aotäht & Lõhmus 1996b) ülistanud oma poega erinevalt samas artiklis allikatena kasutatud hukkunud laste pereliikmetest. Küll aga on näha, et ühe sedavõrd väikese valla jaoks nagu Pala puudutab seesugune traagiline sündmus valusalt ka neid, kes justkui õnnega koos peaksid olema.

„Kõik lapsed on kõigile nii omased ja kallid, ma isegi ei tea, keda ma nutan või...“ (Aotäht & Lõhmus 1996b)

Vastukaaluks nendele traagiliste õnnetuste kontekstis poolpositiivsetele tekstinäidetele toon ära ka vastupidised näited pereliikmete puhul, kelle lähedased ühes või teises õnnetuses surma said ning kelle ütlustes ilmsid kriisisituatsioonis olevale inimesele omased tunnused. Nende tunnuste esinemine tõestab, et kriitiliste sündmuste kajastamise puhul peab ajakirjanik suhtuma erilise hoole ja pühendumusega oma allika ütluste hindamisse ja samas aru saama ka enda psüühilisest olukorrast neid sündmusi kajastades.

„Elustamine käis, kiirabi tuli.. meie pääsesime naisega üsna kergelt... nende jaoks... asi lõppes meiega võrreldes üsna teistmoodi.“ Aare Anderson. (Rooväli & Hanschmidt 2009)

Lugu on kirjutatud kaks päeva pärast traagilist õnnetust Tallinna – Tartu maantee Ussisoo teelõigul, kus ema ja isa kaotasid kaks tütart ning hukkus veel kaks noort inimest.

Sellest tsitaadist on näha, kuidas isal on keeruline sõnadesse panna oma tütarde

hukkumist. Seepärast ei kasutanud ta rääkides selliseid sõnu nagu „surm“, „hukkuma“ jms, mis selgelt ja otsekoheselt näitaks, et neid kahte tüdrukut ei ole enam. Varajane reaktsioonifaas tüdrukute isa puhul ilmneb ka selles, et ta ei suutnud ise autorooli istuda, vaid lasi sõpradel end vajalikesse kohtadesse sõidutada. Seeläbi ilmneb soov ennast mitte asetada traagilise olukorraga sarnasesse situatsiooni, vältida sarnases olukorras olemist ja soov viibida eemal sündmuskohast (näiteks autost, mille roolis ise ollakse).

Ühe hukkunud tüdruku vanaema meenutab sündmuskohal, et pojatütar oli väga sõbralik, ja abivalmis. „Laulis kenasti, klaverit mängis, mängis nii hästi, südamest.“/.../Vanaema ütleb, et tahab väga loota hinge surematusesse. (Aotäht & Lõhmus 1996b)

Soov uskuda hinge surematusesse on püüd leida lohutust ideest, et hukkunud pojatütar on kuskil veel olemas, kuid mingil teisel moel. Tegemist on soovimatusega endale päriselt tunnistada, et kallist inimest enam ei ole. Lisaks on tsitaadis näha ka teatavat ülistamist, mis on varajase reaktsioonifaasi tunnuseks.

Kasuisa räägib, et Rocco oli kodus avameelne. Lahtiste kätega ning tuli alati appi, kui midagi oli vaja teha. Kasuisa hindab Rocco tahtekindlust ja püsivust./.../ Rocco oli kodust minnes emale lubanud, et neljapäeval helistab. „Kui ei, tulen reedel koju. Sa oled kõige parem ema maailmas.“ (Toomiste 1997b)

Taas on selgelt näha reaktsioonina ülistamist. Loetletakse üles kõik hukkunud rahuvalvaja head omadused ning tsitaadi viimane lause viitab selgelt nii hukkunu kui ka üldiste peresiseste suhete ülistamisele.

„Jürgen on hea ja kindla käega juht, seda ma tean. Ta ei olnud mingi rullnökk, kes maanteel ralliks.“ (Rooväli & Hanschmidt 2009)

Ka Ussisoo õnnetuse puhul ülistab allikas avarii põhjustanud auto roolis olnud Jürgenit ega

kahtle tema sõiduvõimetes.

Lisaks eespool toodud näidetest selle kohta, kuidas traagilised sündmused mõjutavad nendest kirjutavaid ajakirjanikke, ilmnes analüüsitud tekstides üsna tugevaid kriisireaktsioone ka teistel kannatanu või hukkunu (lähi-) sugulaste hulka mittekuuluvatel isikutel.

„Mida nad tegid seal? Mida?“ ei saa mehed aru. /.../Endel ja Voldemar räägivad, et süda kripeldab, sest mõne elu oleks võinud veel päästa. „Meil olid mobiiltelefonid olemas, oleks saanud abi kutsuda. Aga poole kuue paiku läksime sadamast hoopis minema, ei tahtnud jalgu jääda.“ (Vainküla 1997)

Kaks jahimeest, kes Kurkse õnnetuse ajal samas piirkonnas viibisid ja sadamas toimuvat pealt nägid, on varajases reaktsioonifaasis, sest ka neid vaevasid küsimused, mõistmatus ning süümepiinad. Kriisis olev inimene võib püüda selgusele jõuda oma osas toimunu juures ning jõuda järeldusele, et oleks pidanud midagi teisiti tegema.

„Mul on ka pojad. Samas eas nagu nemadki. See on kohutav,“ ütles eile Kurkse sadamas tragöödia põhjuste selgitamiseks moodustatud valitsuskomisjoni esimees justiitsminister Paul Varul, kelle sõnul on väga raske mõista, kuidas ja miks hukkuvad rahu ajal kaitseväelased. (Sildam 1997)

Siin ilmneb reaktsioonina enda samastamine sündmuses kannatada saanud isikutega.

Lisaks sellele esineb allikal ka varajasele reaktsioonifaasile omaselt võimetus toimunust aru saada, sellega leppida ja kuidagi mõista, kuidas ja miks on sellised sündmused võimalikud.

Andersonide majanaaber lisas, et mõlemat tüdrukut iseloomustas ääretu püüdlikkus ja tragidus. „See on kohutav tragöödia. Mulle seda valusam, et tunnen nende peret isiklikult.“ (Pau 2009)

Ka siin samastab allikas ennast hukkunute pereliikmetega, mõtestab oma emotsioone juhtunuga seoses ning leiab hukkunud tüdrukute jaoks vaid ülistavaid sõnu.

Kangor iseloomustas Kristit ja Elinat läbi ja lõhki viieliste sporditüdrukutena, kes olid käinud aastaid kergejõustikutrennis. „Väga head tüdrukud olid, vanemale andsin ise matemaatikat,“ kiitis veekalkvel silmadega direktor. (Pau 2009)

Hukkunud tüdrukute kooli direktoril ilmnevad samuti varajasele reaktsioonifaasile omased tunnused – ta leiab seose endaga ning ülistab mõlemat tüdrukut. Ka vesised silmad viitavad varajasele reaktsioonifaasile, kuid siin võib tegemist olla ka ajakirjaniku „kunstilise liialdusega“.

Kummalisel kombel leidis kolme õnnetuse analüüsimise tarbeks loetud artiklite hulgas üks, mis paistis silma hoopis teistsuguse lähenemise poolest. Inimeste reaktsioonid kriisile on erinevad ning arvamslugu „Tublid poisid“ 1997.aasta Postimehes on selle heaks näiteks.

Pole midagi parata, kõige üldise masenduse, leina ja kaastunde kiuste olen nooremleitnant Karmi õnnetu luureüksuse üle natuke uhke ka. Mitte fataalse valeotsuse puhul, vaid selle luurerühma võime, kriisiolukorras käitumise ja eluvõitluse üle. Soe oli tõdeda, et meie kaitseväes leidub jälle mehi, kellel on normaalne võitleja eneseusaldus, kes ei karda midagi ega kedagi./.../Pärast seda meeletut otsust andsid mehed absoluutselt kõik, mis kellelgi anda oli./.../ Tõdegem: kui meil veel on sellise vaimsuse ja füüsisega üksusi, siis saab meie kaitseväest asja küll. (Rebas 1997)

Autori varajane reaktsioonifaas ilmneb küll kuidagi kummalisel, kergelt üleoleval moel, ent tegemist on siiski ülistamisega ja vägagi suurel määral. Ehk peitub sellise teksti kirjutamise taga ka püüdlus endale juhtunud selgeks mõelda, sellest kuidagi aru saada ning leida selles kõiges midagigi head.

Varajasele reaktsioonifaasile omaseks tunnuseks on ka süüdlase otsimine ja enda

süütunde leevendamiseks kellegi teise (või millegi) süüdistamine. Kõikide analüüsitava teinnetuste puhul leidis meediatekste, kus süüdistati ennast, kedagi teist või hoopis midagi muud.

„Ei olnud mingit juhust, ei olnud mingit valearvestust. Lihtsalt loodus otsustas ühe koha peal näidata, et ta on siiski olemas ja ta on palju tugevam, kui me arvame.“ (Jürgen & Kärmas 1997)

Artikkel on ilmunud kaheksa päeva pärast Kurkse õnnetust. Jaanus Karm, meestele väina ületamiseks käsu andnud rühmaülem, on ametile vastavalt meediatekstides küllaltki napisõnaline, kuid siiski on võimalik tema ütlustes tajuda varajase reaktsioonifaasi ilminguid. Ülaloodud tsitaat näitab püüdlust juhtunut põhjendada nii enda kui teiste jaoks, leida süüdlast, et oma süütunnet vähendada.

Samas ajalehes (19.09.97 Eesti Ekspress) ilmunud teises loos (Kivi 1997) on kirjeldatud, et *„Jaanus Karm otsib abi trenni tegemisest. Ta usub, et suudab endale ise psühholoogiks olla“.*

Sellise üleelamise juures on professionaalset abi vaja, et aidata ellujäänutel, omastel ja muudel asjaga lähemalt või kaugemalt seotud inimestel toimunud enda jaoks selgeks mõelda, uue olukorraga harjuda ja leppida. See väljavõte artiklist tõestab, et vähemal 1997.aastal ei osanud inimesed küllalt hinnata ja oluliseks pidada kriisiabi vajalikkust.

Samas artiklis on veel ära märgitud, et *„äkitselt vaid kaheksaliikmeliseks jäänud luurerühm üritab elada tavalist elu. Seni, kuni kõiki surnukehi merest kätte saadud pole, ei ole mitte kunagi tagasitulevaid mehi luurerühmast välja arvatud ega uute sõdurite juurdevõtmist arutatud“.*

Tsitaat viitab ajakirjaniku sõnade kaudu selgelt ellujäänute varajasele reaktsioonifaasile ning sellele omasele soovile ja püüdele säilitada *status quo*– hoida asjad nii, nagu nad olid enne, mitte teha muudatusi kohanemaks uue olukorraga.

5.3 Hilise reaktsioonifaasi ilmnemine analüüsitud meediatekstides

Analüüsitav periood Pala, Kurkse ja Ussisoo õnnetuste puhul oli kaks nädalat pärast sündmuse toimumise päeva. Seepärast leidus analüüsitavates artiklites varajasele reaktsioonifaasile omastest nähtustest oluliselt vähem hilisele reaktsioonifaasile viitavaid tekste.

„Ma olen õnnelik, et ma ellu jäin. Aga mu sõbrad said surma,“ märgib tragi poiss täiesti rahulikult. (Vedler 1996c)

Pärast selliseid üleelamisi viitab kirjeldatav poisi „täiesti rahulik“ olek hilisele reaktsioonifaasile, mille puhul hirm, valu ja muud traumaga seotud tundmused annavad järele ning hakatakse harjuma uue olukorraga, seda endale selgeks mõtlema.

Karm räägib vaikselt hääl, milles on tunda küünilisust ja lõputut tüdimust./.../“Kui ma käiksin kõigil neljateistkümnel matusel, siis mul läheks vist küll peas midagi segi,“ konstateerib rühmaülem rahulikult. (Kivi 1997)

Sarnaselt eelnevalt tsiteeritud väikesele poisile, kirjeldatakse ka Jaanus Karmi siinkohal rahulikuna, mis on hilisele reaktsioonifaasile omane seisund. Ka väga suur väsimus toimunust ja tüdimus kõigest, on hilisele reaktsioonifaasile omased tunnused. Tahetakse rahu ja vaikust ning püütakse eluga edasi minna.

6. Järeldused ja diskussioon

Kodeerimistulemuste analüüsi peatükis toodud näidete põhjal saan väita, et kasutatud allikad kannatasid erinevatele reaktsioonifaasidele omaste tunnuste all ning nende ütlused olid seeläbi mõjutatud.

Jooniselt 4 (lk 24) puuduvad kõneisikuna kodeerimisel arvestatud psühholoog ja nõustaja, kuna nende puhul ei olnud võimalik määrata reaktsioonifaasi. See näitab, et inimesed, kes on teadlikud õnnetuste mõjust inimpsüühikale, psüühiliste kriisireaktsioonide olemusest ja nende esinemise põhjustest, oskavad neid endale seletada, ise ennast aidata ning vastavalt mõistavad seda, mis nende psüühikas toimub. Kõneisikud, kelle puhul oli võimalik kriisireaktsioone määrata, seda ei osanud.

Kuigi ajakirjaniku üheks eesmärgiks on kindlasti saada toimunu kohta paremat materjali kui konkureerivad väljaanded ja teha seda kiiremini, ei tohiks selle kiirustamise juures jääda tähelepanuta ka teine eesmärk – esitada tõetruud ja võimalikult täpset informatsiooni.

Analüüsi osas leidis nii Pala, Kurkse kui ka Ussisoo õnnetuse kajastuse puhul tõendamist fakt, et ka sündmusi kajastavad ajakirjanikud on mõjutatud toimunust ning neil esinevad erinevatele reaktsioonifaasidele omased tunnused.

See on oluline leid ja tõestus, kuna tõetruu informatsiooni edastamiseks õnnetuste, kriiside ja katastroofide puhul peab ajakirjanik tajuma oma allika emotsionaalset seisundit, arvestama võimalike käitumise, mõtlemise ja tunnetamise eripäradega ning mõistma ka enda puhul esineda võivaid kriisireaktsioone.

Loomulikult on selleks vaja vaeva näha ja omada eelteadmisi võimalikest õnnetuste, kriisi- ja katastroofiolukordade mõjudest inimesele, ent ajakirjanik, kes tahab olla omal alal edukas ja teha professionaalset tööd, võiks sellesse ka oma aega ning energiat panustada. Süvenedes sündmusesse ja sellesse, mida allikas parasjagu räägib, ning päriselt kuulates, mitte lihtsalt kuuldes, on kindlasti võimalik hooletusest, teadmatuses ja oskamatuses tekkivaid vigu ära hoida

Lahenduseks oleks nii alles õppivate kui ka juba töötavate ajakirjanike puhul süvendada teadmisi psühholoogiast, inimekäitumisest, võimalikest käitumist, mõtlemist ja toimimist mõjutavatest teguritest ja neist tulenevatest muutustest. Õppivate ajakirjanike puhul on võimalik muuta kohustuslikuks õppeained, mis kõnealuseid teadmisi süvendaksid. Töötavate ajakirjanike puhul on võimalik läbi viia vastavaid koolitusi ja kursusi.

Kolmel aastal toimunud sündmusi analüüsidest oli huvitav jälgida meediakajastuste muutumist ajas. Nagu ka töös eespool mainitud, muutus meediakajastus tänapäeva nihkudes järjest neutraalsemaks. Pala õnnetuse kajastuse võrdlemisel Kurkse ja Ussisoo õnnetuste meediakajastusega tekitavad kõigepealt hämmastust just kasutatud illustreeriv materjal. Lisas 3 ära toodud pilt Pala õnnetuse tagajärgedest pani mind tööd kirjutades korduvalt imestama.

Võib-olla on sellise järjest neutraalsemaks muutunud meediakajastuse põhjuseks 1997.aastal vastu võetud Eesti ajakirjanduseetika koodeks (Eesti Ajalehtede Liit 2009).

Sarnasus nende kolme sündmuse kajastamisel seisnes aga selles, et iga konkreetne õnnetus vallandas diskussiooni suuremate ja laiemate tegematajätmistest ja vigade kohta. Pala õnnetuse puhul rääkisid poliitikud võimalusest kehtestada kellaajalised piirangud veoautodele liiklemiseks maanteedel, Kurkse õnnetuse puhul tekkis laiem arutelu riikikaitse olukorra, riigijuhtimise põhimõtete ja kaitseväsüsteemi reformimise teemadel ning Ussisoo õnnetuse järel arutleti autokoolide tegevuse ning tegematajätmistest üle. Kummastav on, et enne õnnetust ei tule keegi justkui selle peale, et ühes või teises süsteemis oleks tarvilik ja kasulik teatavaid ümberkorraldusi teha – alles õnnetus paneb avalikkuse kahtlema ja arutlema võimalike muutuste üle. See aga viib mõtteni, et neid (ja paljusid teisi) õnnetusi oleks parema planeerimise ja läbimõtlemissel korral ehk saanud ära hoida.

Teoorias kirjeldatud kriisreaktsioonide ilmumine leidis tõestust analüüsis osas ära toodud tsitaatide näol, kus tõepoolest esinesid reaktsioonid lisaks ellujäänutele ja nende lähedastele ka kõrvaltvaatajatel ja ajakirjanikel. Sellele lisaks tuleb mainida, et ka tööd kirjutades esines hetki, kus tundsin, et olen nendest sündmustest mõjutatud. See põhjendas minu jaoks antud töös saadud tulemuste olulisust ning kajastatud teooria paikapidavust veelgi.

Igal inimesel tuleb elus ette suuremaid ja/või väiksemaid õnnetusi ja kriisiolukordi. Seega võiks teadmised psüühikast, selle toimimisest ja reageerimisest erinevates olukordades olla igati kasulik baastadmine kõigile, hoolimata erialavalikust või ükskõik millisest muust näitajast.

KOKKUVÕTE

Otsisin oma bakalaureusetöös meediatekstides ilmnevaid psüühilisi kriisireaktsioone kolme traumaatilise sündmuse kohta käivast meediakajastusest. Sündmusteks olid Pala, Kurkse ja Ussisoo õnnetused, mille ühiseks jooneks oli see, et hukkusid noored inimesed, kelle surma keegi ette aimata ei osanud.

Teooriaosa seletab lahti juhtnöörid, millele tuginedes ajakirjanikud koostavad uudiseid, mis kajastavad sedavõrd tundlike teemasid nagu õnnetused. Lisaks on teooriaosas kirjeldatud ning seletatud kriisi ja selle faase (šokifaas, varajane reaktsioonifaas, hiline reaktsioonifaas, traumajärgne stressihäire), reaktiivset psühhoosi, mis tekib inimestel siis, kui psüühikakaitseena töötav šokifaas vahele jääb, samuti laste kriisireaktsioonide eripärasid.

Toetudes teooriaosas kirjeldatud sümptomitele, otsisin erinevatele reaktsioonifaasidele vastavaid psüühilisi kriisireaktsioone kolme sündmuse peale kokku 65 artiklist. Kõik kasutatud artiklid otsisin paberlehtedest, kuna *online*-otsingu kasutamine seminaritöö „Ohvritelt ning pealtnägijatel saadava informatsiooni muutumine/teisenemine ajas Kurkse katastroofi näitel“ (Kasterpalu 2008) koostamisel osutus ebapädevaks allikate kogumise meetodiks sedavõrd tundlike teemade puhul nagu õnnetused.

Lisaks toimusid Pala ja Kurkse õnnetused niivõrd ammu (1996 ja 1997), et nende kohta käivast meediakajastusest on digitaalsel kujul olemas väga vähe materjali, mis võimaldaks leida minu bakalaureusetöö jaoks olulisi psüühiliste kriisireaktsioonide ilminguid.

Kodeerides leitud artikleid 13 kategooria abil, leidsin vastuseid nii kvantitatiivsetele kui kvalitatiivsetele uurimisküsimustele ning minu töö tulemused on esitatud nende kahe meetodi kombineerimise kaudu.

Peatükis 5 „Kodeerimise tulemused ja analüüs“ (lk 21) on välja toodud tsitaatide abil tõestatud, et sündmusi kajastanud ajakirjanikel esinesid kriisireaktsioonid, rääkimata

reaktsioonifaasidele omastest tunnustest, mis ilmnest ka lähedaste, ellujäänute, päästjate jt ütlustes.

Minu bakalaureusetöö tulemusel leidis tõendamist, et õnnetused, kriisi- ja katastroofiolukorrad mõjutavad psüühiliselt mitte ainult neid inimesi, kes sündmusega lähedalt seotud on, vaid ka inimesi, kes neid sündmusi kajastavad. Tõetruu meediakajastuse saavutamiseks on oluline, et ajakirjanikud teaksid ja tunneksid seda, kuidas õnnetuste, kriisi- ja katastroofiolukordade kajastamine võib mõjutada nende psüühikat, mõtlemist ja tunnetamist, ning oskaksid arvestada ka sellega, milliste psüühiliste kriisireaktsioonide all võivad kannatada kasutatavad allikad ja kuidas see võib mõjutada nende ütlusi.

SUMMARY

The occurrence of psychic crisis reactions in media coverage, based on three traumatic events: Pala, Kurkse, Ussisoo.

In my Bachelor's thesis I examined the media coverage of three traumatic events in order to find psychic crisis reactions in the statements of information sources.

In case of Pala accident, a truck rammed a school bus on 11th October 1996. Five girls and three boys at the age of 10 – 14 died, many were injured.

In case of Kurkse accident, 22 Estonian peacekeepers tried to cross the Kurkse Strait on foot as part of the survival exercise „Tough life“. Fourteen soldiers at the age of 20 –27 years drowned on 11th September 1997.

In case of Ussisoo accident on 25th January 2009 a Peugeot coming from Tartu collided with a Renault Laguna coming from Tallinn. Four people at the age of 13-20 years died.

The theoretical part of my Bachelor's thesis pointed out the guidelines, basis and principles proceeding from which journalists compile the news. It also explained the influence that accidents, crises and catastrophes may have on those people who are to a smaller or greater extent connected to the event. The theoretical part described and explained the course of the crisis and the different reaction phases (shock phase, early reaction phase, late reaction phase, post-traumatic stress disorder), the reactive psychosis and the distinctive features of children's crisis reactions.

In order to find the psychic crisis reactions in the media coverage of Pala, Kurkse and Ussisoo accidents, I studied the media coverage of each accident within the period of two weeks after the date of the accident. As a result of examining the newspapers (excluding the *online*-media) I gathered my empirical data that consisted of 65 articles.

Empirical data was analyzed based on 13 categories and by using a quantitative method as well as qualitative method.

Quantitative method enabled to analyze the appearing of different speakers in the articles, variations in the different psychic crisis reactions that emerged in the articles etc.

The qualitative method enabled me to illustrate the aspects pointed out in the theoretical part with examples from the texts and to emphasise the results of the quantitative analyses.

Based on my Bachelor's thesis it was proven that accidents, crisis and catastrophes have an impact not only on the people who were closely connected to the event but also on the people that reflect the events. For a truthful media coverage it is important that the journalists would know and feel how reflecting accidents, crises and catastrophes may affect their mental state, thinking and feelings. They should have the knowledge of how to take into account the possibility that the information sources may be suffering from different psychic crisis reactions and how to analyze how these reactions may affect their statements.

KASUTATUD KIRJANDUS

Catastrophe versus Accident – You Decide. URL (kasutatud aprill 2009)

http://www.eduplace.com/rdg/gen_act/disaster/cat1.html.

Cullberg, J. (1994). *Dünaamiline psühhiaatria*. Stockholm: I-Print.

Dyregrov, A. (1996). *Lapse lein*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Eesti Ajalehtede Liidu kodulehekül, URL (kasutatud mai 2009)

<http://www.eall.ee/pressinoukogu/eneseregulatsioon-eestis-1990-2002.html> .

Figley, R. C & H. I. McCubbin. (1983). *Stress And The Family. Volmume II. Coping With Catastrophe*. New York, N.Y: Brunnel/Mazel, INC.

Hennoste, T. (2001). *Uudise käsiraamat: kuidas otsida, kirjutada toimetada ja serveerida ajaleheuudist*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Izard, S. R. & H.M. Culberston & D. A. Lambert (1990). *Fundamentals Of News Reporting*. Dubuque: Kendall/Hunt Publ. Co.

Kasterpalu, K. (2008). *Ohvritelt ning pealtnägijatel saadava informatsiooni muutumine/teisenemine ajas Kurkse katastroofi näitel*. Seminaritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

Meichenbaum, D. (1994). *A Clinical Handbook/Practical Therapist Manual For Assessing And Treating Adults With Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD)*.

Kanda: Institute Press.

National Institute Of Mental Health. Anxiety Disorder. (2007).URL (kasutatud detsember 2008) <http://www.nimh.nih.gov/health/publications/anxiety-disorders/summary.shtml>.

Rahvusvaheline Haiguste Kvalifikatsioon. 10. versioon/ptk. V – Psüühika – ja käitumishäired. (1992). URL (kasutatud detsember 2008) <http://www.kliinikum.ee/psyhhaatriakliinik/Programm/ravi/RHK/RHK10-FR17.htm>.

Ugur, K. (2009) *Kriisi- ja katastroofipsühholoogia*. Loengukonspekt. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

Ugur, K. (1999) *Väike kriisimeespea*. URL (kasutatud mai 2009) <http://www.ratastool.pri.ee/lugemist/kriisimeespea.htm#SiSSEJUHATUS>

Vihalemm, T. (2001). *Teadustöö alused ja seminaritöö kompendium*. Tartu: Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

ALLIKAD

- Ammas, A. (1997) Mehed tahavad riskida. *Eesti Päevaleht*, 13.09.97. (a)
- Ammas, A. (1997) Tarmo Lihti kodus kuulatakse tuult ja telefonihelinat. *Eesti Päevaleht*, 18.09.97. (b)
- Ammas, A. (1997) Viljandis maeti eile kolm luurajat. *Eesti Päevaleht*, 21.09.97 (c)
- Aotäht, A. *et al* (1996) Kohutav liiklusõnnetus lastega Jõgevamaal. *Postimees*, 12.10.96. (a)
- Aotäht, A. & Lõhmus, A. (1996) Pala vald leinab oma lapsi. *Postimees*, 14.10.96.(b)
- Birkain, L. (2009) Ussisoo õnnetuses hukkus lootustandev korvpallur. *Postimees*, 27.01.09.
- Bussijuht Enno Nõmm: Ma ei saanud avariid ära hoida (1996). *Postimees*, 12.10.96.
- Hallik, E. (1997) Küsimused keerlevad peas. *Pärnu Postimees*, 16.09.97.
- Harjo, S. (1997) Kurkse väina jäi kolm viljandlast. *Sakala*, 13.09.97.
- Ilves, L. (1997) Õnnetusel on põhjus. *Lääne Elu*, 13.09.97. (a)
- Ilves, L. (1997) Luurerühmas teenis kaks Haapsalu meest. *Lääne Elu*, 13.09.97. (b)
- Ilves, L. (1997) Tormi Jõemaa ema oli öö läbi teadmatuses. *Lääne Elu*, 13.09.97. (c)
- Ilves, L. (1997) Tarmo tahtis saada ohvitseriks. *Lääne Elu*, 18.09.97 (d)
- Jarne, A. (1997) Tragöödia ei õpeta. *Postimees*, 13.09.97.
- Jõerand, R. (1997) Indiaanlase Toka juhitud luureretk lõppes märjas hauas. *Pärnu Postimees*, 13.09.97.
- Jõesaar, A. (1996) Ohvrid täitsid Maarjamõisa haigla. *Eesti Päevaleht*, 12.10.96.
- Jõgevamaal hukkus kohutavas õnnetuses...(1996). *Õhtuleht*, 12.10.96.
- Jätkem süüdlaste otsimine. (1997) *Nädaline*, 20.09.97.
- Jürgen, M. & Kärmas, M. (1997) Surmapäeval oli mere kohal ilus sinine taevas. *Eesti Ekspress*, 19.09.97.
- Kaalep, T. (1997) Ränk. *Postimees*, 21.09.97.
- Kagge, R. & Rumm, H. (1996) Avariiis hukkus 8 last. *Eesti Päevaleht*, 12.10.96

Kaio, H. (1997) Meri võtab, meri jätab. *Postimees*, 21.09.97

Kivi, K. (1997) Pärast lahingut. *Eesti Ekspress*, 19.09.97.

Klaas, U. (1997) Eile oli Eestis leinapäev. *Postimees*, 17.10.96

Laas, M. (1997) Sirje Puss ootab poega viimse minutini. *Postimees*, 13.09.97.

Loel, R. (1997) Tänu teile, poisid! *Õhtuleht*, 22.09.97.

Mattson, T. (1997) Võimeid hinnati üle. *Postimees*, 13.09.97.

Miks ootab surm meid teekäänakul? (1996). *Postimees*, 12.10.96.

Otti, K. (1997) Kapten Assar: mehed usaldasid ülemat. *Õhtuleht*, 13.09.97.

Paju, J. (1997) Julmus. *Lääne Elu*, 20.09.97.

Pala lastele ja nende lähedastele mõeldes (1996). *Postimees*, 17.10.96.

Pala õnnetuse põhjustas veaauto (1996). *Postimees*, 15.10.96.

Pau, M. (2009) Elva gümnaasium leindab oma kaht hukkunud õpilast. *Postimees*, 27.01.09.

Pulver, A. (1997) Meeste maailm. *Postimees*, 15.09.97.

Põllu, A. (1997) Parim sõdur on elus sõdur. *Postimees*, 18.09.97.

Pääbo, M. (1997) Nad tahtsid olla tugevad. *Lääne Elu*, 16.09.97.

Pühapäeval on leinapäev (1997). *Vooremaa*, 18.09.97.

Rand, O. (1997) Rahuvalvaja pääses teist korda surmasuust. *Eesti Päevaleht*, 13.09.97.

Rebas, H. (1997) Tublid poisid. *Postimees*, 17.09.97.

Roováli, K & D. Hanschmidt (2009) Hukkunud tütarde isa: tuled tulid otse peale. *Postimees*, 27.01.09.

Saare, A. (1997) Pääsenud sõduri ema soovib olla toeks. *Eesti Päevaleht*, 15.09.97.

Sikk, R. (1996) Palal aitasid valu leevendada hingetohtrid. *Eesti Päevaleht*, 14.10.96. (a)

Sikk, R. (1996) Must mure Pala peal. *Eesti Päevaleht*, 14.10.96. (b)

Sildam, T. (1997) Luurerühma viimane ülesanne. *Postimees*, 13.09.97. (a)

Sildam, T. (1997) Luurerühm tahtis olla kõige parem. *Postimees*, 15.09.97. (b)

Surm ellujäämisõppustel (1997). *Sakala*, 13.09.97.

Surm ellujäämisõppustel (1997). *Vooremaa*, 13.09.97.

Tali, P. (1997) Rühmaülem tahab teenistust jätkata. *Eesti Päevaleht*, 16.09.97.

- Tammer, E. (1997) Vastutajad mõtestavad traagikat. *Postimees*, 13.09.97. (a)
- Tammer, E. (1997) Kert räägib kohustusest lahendada kõik lõpuni. *Postimees*, 15.09.97. (b)
- Toomiste, M. (1997) Aleksei Dimitrijev: see on minu töö. *Postimees*, 17.09.97. (a)
- Toomiste, M. (1997) Rocco Puss: ma helistan või tulen koju. *Postimees*, 18.09.97. (b)
- Toomiste, M. (1997) Eero Kurjamaa tahtis saada sõduriks. *Postimees*, 18.09.97. (c)
- Uustalu, A. (2009) Elamata jäänud noored elud. *Õhtuleht*, 27.01.09. (a)
- Uustalu, A. (2009) Ussisoo õnnetus: isa sõnul olid ta hukkunud tütarde turvavööd kinni. *Õhtuleht*, 28.01.09. (b)
- Uustalu, A. (2009) Sõbrad tegid Elinast ja Kirstist video. *Õhtuleht*, 29.01.09. (c)
- Vainküla, K. (1997) Mehed surmas kambavaim. *Õhtuleht*, 18.09.97.
- Vasli, K. (2009) Avariiohvri sõbrad: Iiris, pea vastu! *Õhtuleht*, 29.01.09.
- Vilgats, K. (1997) Paldiski lähistel hukkus 14 sõdurit. *Pärnu Postimees*, 13.09.97. (a)
- Vilgats, K. (1997) Luurerühma hukk. *Pärnu Postimees*, 13.09.97. (b)
- Vedler, S. (1996) Perekond Weinrauchi valu. *Eesti Ekspress*, 18.10.96. (a)
- Vedler, S. (1996) Sõõru metsa vahel kordus Estonia katastroof. *Eesti Ekspress*, 18.10.96. (b)
- Vedler, S. (1996) Pisikese poisi haruldane õnn. *Eesti Ekspress*, 25.10.96. (c)

Lisa 1

Kodeerimisjuhend

Psüühiliste kriisireaktsioonide ilmnemine meediakajastuses kolme traumaatilise sündmuse näitel: Pala, Kurkse, Ussisoo

Analüüsiühik

Antud töös on analüüsiühikuks üks artikkel, millele olenevalt artiklist lisandub või ei lisandu illustreerivat materjali

Kategooriate süsteem, kvantitatiivne meetod

Artiklid kodeeritakse kvantitatiivsete andmete saamiseks järgnevalt:

1. Sündmus

1. Pala õnnetus
2. Kurkse õnnetus
3. Ussisoo õnnetus

2. Väljaanne

1. Postimees
2. Eesti Päevaleht
3. Õhtuleht
4. Eesti Ekspress
5. Linnaleht
6. Lõuna Leht
7. Tartu Ekspress
8. Järva Teataja
9. Pärnu Postimees
10. Sakala
11. Lääne Elu

12. Nädaline
13. Võrumaa Teataja
14. Vooremaa

3. Artikli ilmumise täpne kuupäev (pp/kk/aa)

4. Artikli pealkiri – tähistatakse sõnadega

5. Žanr

1. lühiuudis
2. uudislugu
3. juhtkiri
4. olemuslugu
5. analüüs
6. arvustus
7. arvamuslugu
8. intervjuu
9. muu

6. Autor

1. Eesti ajakirjanik
2. Väljaande toimetus
3. Arvamusliider
4. Eesti uudisteagentuur
5. Muu

7. Millised teemad leiavad artiklis kajastamist

1. Sündmus ise
2. Lähedaste kogemused, tunded
3. Ellujäänute kogemused
4. Ellujäänute tunded
5. Muu (kirjutada sõnadega)

8. Illustreeriv materjal

1. foto sündmuskohalt, õnnetuse tagajärjed nähtaval
2. foto sündmuskohalt pärast tagajärgede likvideerimist
3. foto ohvritest
4. foto päästjatest
5. foto teistest õnnetusega seotud isikutest
6. õnnetuse asjaolusid illustreeriv graafika
7. illustreeriv materjal puudub

Sündmustest tekkinud meediapilti mõõtvaid tunnuseid on kodeeritud järgnevalt:

9. Kes on allikaks (võib märkida ka mitu) ja tema seotus sündmusega (märgitakse sõnadega)

1. pealtnägija
2. ametkonna esindaja (ametnik, pressiesindaja)
3. ellujäänu
4. perekonnaliige
5. päästetöötaja
6. politseinik
7. meedik
8. ajakirjanik

9. psühholoog
10. nõustaja
11. pastor
12. poliitik
13. muu

10. Allika aktiivsus

1. tsiteeritakse
2. refereeritakse
3. tsiteeritakse ja refereeritakse
4. on ise loo autor
5. muu (kirjutatakse ise)

11. Millises kriisi faasis on allikas

1. šokk
2. varajane reaktsioonifaas
3. hiline reaktsioonifaas
4. traumajärgne stressihäire
5. kõneisiku kriisi faasi ole võimalik määrata

Kategooriate süsteem, kvalitatiivne meetod

Artiklid kodeeritakse kvalitatiivsete andmete saamiseks järgnevalt:

12. Milles väljendub kõneisiku seisund

1. (märgitakse ära konkreetsed tekstinäited)
2. Kõneisiku seisund ei selgu

13. Informatsiooni tüüp kõikide allikate puhul (Konkreetsed tekstinäited)

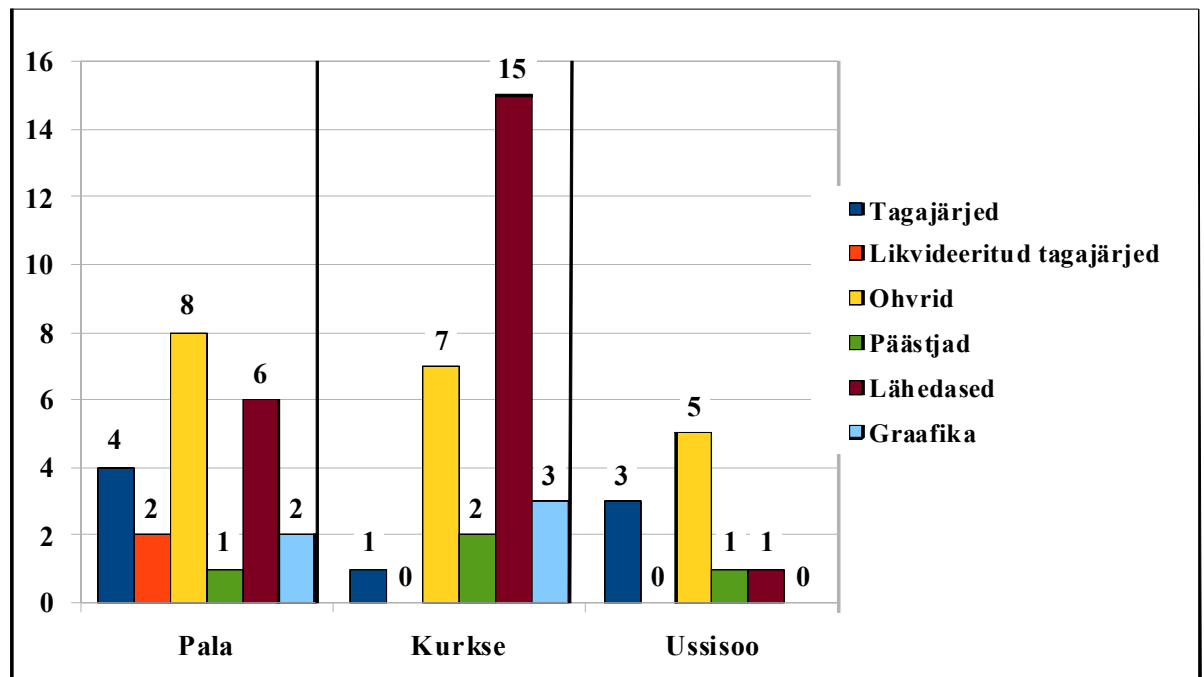
- 1 .primaarne ehk faktuaalne (nt. mis juhtus?)
2. sekundaarne ehk selgitav (nt. miks juhtus?)
3. tertsiaarne ehk kirjendav (nt. mis tunne oli seda läbi elada?)
4. väärtustav (nt. see oli negatiivne, positiivne, halb, hea?)
5. soovitav (nt. mida teha kui on juhtunud nii?) (Ericssoni jaotus. Vihalemm, 2001)
6. muu (ilmneb mitu eelpool mainitust)

(Valimisse valitud artikleid kodeerib töö autor. Kodeeritavaid artikleid on 65 ning kategooriaid 13. Seega tuleb kokku teha $1 \times 65 \times 13 = 845$ otsust.)

Lisa 2

Pala, Kurkse, Ussisoo sündmusi illustreeriva materjali sisu kategooriate lõikes

Lisa 3

Foto Pala õnnetuse sündmuskohalt

Aotäht, A *et al* (1996) Kohutav liiklusõnnetus lastega Jõgevamaal. *Postimees*, 12.10.96.

▣ Koolibussile vastu sõitnud täislastis veoauto rebis bussilt maha ühe külje. Kohapeal sai surma kaheksa last.